

ERGENLERDE AHLÂK GELİŞİMİ VE CİNSELLİK*

Yazan: Bonnidell CLOUSE**
Çev.: Turgay GÜNDÜZ***

Bir gencin ahlâk anlayışı, çocuğun ahlâk anlayışı ile aynı olmadığı gibi, olgun bir yetişkinin ahlâk anlayışıyla da aynı olmayacaktır. Doğru ve yanlışın ne olduğu ve iyi bir kişi olmanın ne anlama geldiğinin farkına varma hususunda ilk çocukluktan yetişkinliğe kadar bir gelişme sözkonusudur. Ahlâk gelişimi, ahlâk alanına ilişkin davranışlar, duygu ve düşüncelerde zaman içinde meydana gelen değişimleri konu edinir.

Ahlâk Gelişim Teorileri

Psikologlar, ahlâk gelişimi incelemesine farklı bakış açılarından yaklaşırlar (Clouse, 1985a). Öğrenme psikolojisi, köklerini çocuğu bir *tabula rasa***** ya da yazısız boş bir levha olarak ele alan İngiliz çağrışımçı John Locke'un felsefesinde bulur. Çocukları oldukları gibi yapan şey, sonradan kazandıkları deneyimlerdir. John B. Watson (1931) ve B. F. Skinner (1978) gibi öğrenme psikologları, çevresel olaylar tarafından şekillenen gözlemlenebilir davranışlar üzerinde durdular. Bir sosyal öğrenme kuramcısı olan Albert Bandura (1965) ise, uygun modellerin önemini vurguladı. Ahlâk gelişimi, çocuğun sorumluluk sahibi yetişkin davranışlarını taklit etmesiyle ortaya çıkar ve toplum tarafından kabul gören davranışlar desteklenir ve kabul edilmeyenler cezalandırılır.

---

* Bu makale, "Adolescent Moral Development and Sexuality" adıyla, Donald Ratcliff ve James A. Davies'in editörlüğünde hazırlanan Handbook of Youth Ministry (Religious Education Press, Birmingham, Alabama, 1991) adlı eserin 178-213 sayfaları arasında yayımlanmıştır. Makale, belli başlı ahlâk teorileri hakkında özet bilgiler sunmakta ve Amerika'daki gençliğin ahlâk anlayışları ve cinsel tutum ve davranışlarıyla ilgili yapılmış bir dizi araştırma sonuçlarını ve bu sonuçlarla ilgili yorumları içermektedir.

Not: Dipnotlarda yapılan açıklamaların tamamı çevirene aittir.

** Indiana Eyalet Üniversitesinde Eğitim ve Sosyal Psikoloji Profesörü. Bonnidell Clouse, Boston Üniversitesi'nden Psikoloji alanında Yüksek Lisans (MA), Indiana Üniversitesi'nden Eğitim Psikolojisi alanında Doktora (PhD) derecesi almıştır. *Moral Development: Perspectives in Psychology and Christian Belief* adlı eserin yazarı, *Women in Ministry: Four Views* adlı kitabın editörlerinden biridir. Alanıyla ilgili ve Dini Dergilerde yayımlanmış çok sayıda makalesi bulunmaktadır. Prof. Clouse, eşinin bir papaz olarak görev yaptığı Brethren Kilisesiyle aktif bir ilişki içindedir. (Ratcliff, Donald and Davies, James A. (Ed.), Youth Ministry, Religious Education Press, Birmingham, Alabama, s. 296.)

*** Araştırma Görevlisi; Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı.

**** *Tabula rasa* : Henüz yaşantılar, düşünceler... vs.'nin etkisine maruz kalmamış ve bozulmamış bir zihin; öze uygun saf bir hal.

Humanistik psikoloji, kaynağını, çocuğu soylu bir yabani (*noble savage*) olarak gören Jean-Jacques Rousseau'nun felsefesinden alır. Çocuklar, ahlâken gelişmeye meyilli olmaları yanında, kendi kendine gelişim potansiyeline sahip olmaları bakımından soylu; kendi yolunda gitme ve kendi kararını vermeye çalışma bakımından da yabaniyler. Carl Rogers (1978) ve Abraham Maslow (1970) gibi humanistik psikologlar, çocukların kendi değerlerini seçme ve kendi kararlarıyla hareket etmelerine izin vermek suretiyle ahlâklı olma hususundaki tabii arzusunu canlandırmayı yeğlerler. Zira ahlâkî gelişim, bir dış kaynak tarafından zorla empoze edilmek yerine, bireyin kendi içinden gelmek suretiyle gerçekleşir.

Psikoanalitik psikoloji, kurucusu olan Sigmund Freud (1913/1949) tarafından sunulduğu üzere, kişiye daha farklı bir metodla bakar. Çocuk bir *id* olarak veya irrasyonel tutkuları ve içgüdüleri olan bir "o" olarak doğar ve tutku ve içgüdüler tarafından zevk veren şeye ve hazzaya yönlendirilir. Zamanla, gerçek bir dünyaya yönlendirilen *ego* veya "ben" ortaya çıkar. Daha sonra doğru ve yanlış konularına yönlendirilen bir *superego* veya "vicdan" gelişir. Çocukluktan yetişkinliğe gelişim, bir toplumda başkalarıyla birlikte yaşayabilme bakımından daha iyi, ayrıca tutum ve davranışları denetleyen gelişen bir vicdan anlamında daha iyi ve daha ahlâklı bir fert meydana getirmek olarak görülebilir.

Ahlâk gelişimi ile ilgili literatürün önemli bir kısmı Jean Piaget (1932) ve Lawrence Kohlberg (1984) tarafından ortaya konulan ahlâkî akılyürütme aşamaları üzerine vurgu yapmalarından dolayı bilişsel psikoloji ile ilgilidir. İsviçre doğumlu Fransızca konuşan bir biyolog ve felsefeci olan Piaget, çocukları oyun esnasında izledi; tepkilerini ölçmek için onlara ahlâkî ikilem içeren hikâyeler anlattı. Piaget, okula başlamadan önceki çocukların, bir davranışın iyi ya da kötü olduğunu belirlemek için, o davranışın *sonuçlarına* baktıklarını keşfetti. Eğer ödüllendirilirlerse yapılan şeyi iyi; cezalandırılırlarsa kötü olarak algılamaktadırlar. Anne babalar ve diğer yetişkinler kuralları koyarlar ve bu kurallara uyulması gerekir. Küçük çocuk, konu hakkında dayanabileceği bir anlayışa sahip değildir; birisi tarafından ne söylenirse o onu yapar. Bu heteronom ahlâk, Piaget'nin terimiyle, tek yanlıdır ve otorite konumundakiler tarafından aktarılmıştır. Çocuklar, ceza ve ödül verme gücüne sahip kişilerce konulduğu için kurallara uymaları gerektiğini düşünürler. Çocuğun ilk evre ahlâkı, bir tür baskı ahlâkıdır; başkasının arzusunu sorgusuz bir şekilde yerine getirmeyi gerekli kılar.

Çocuğun ikinci evre ahlâkı, sıklıkla ilkököl düzeyindeki çocuklarda görülür ve doğru ile yanlış, eylemin nesnel sonuçları bakımından daha çok, olayı kuşatan *koşullar* açısından anlamayı içerir. Suçlu kimselerin, sırf verdikleri zarar değil, niyetleri de göz önüne alınmalıdır. Akran ve emsalleri bağlamında ise, yaşlılarıyla iyi geçinmek, otoriteye itaat etmek kadar önemlidir. Bunun yanında, kurallar değişmeye müsait ve meyillidirler. Kurallara itaat etmenin gerekçesi, kapsamına giren kişilerin bu kurallar üzerinde anlaşmaları ve bütün ilgililerin bu kuralları gözönünde bulundurmaları durumunda olmalarıdır. Bu otonom ahlâk, yine Piaget'nin terimiyle, iki taraflıdır ve diğerleriyle karşılıklı rızaya dayalıdır. Bu, bir baskı ahlâkı değil, işbirliği ahlâkıdır. Çocuklar neyin iyi ve neyin kötü olduğu konusunda kendi düşünüş tarzlarını geliştirmeye başlarlar.

Kohlberg'in Teorisi

Lawrence Kohlberg, Jean Piaget'nin iki süreçli ahlâk sistemini, ilk çocukluktan olgun yetişkinliğe kadar uzanan ardışık altı aşamalı bir sistem halinde genişletti. Kohlberg, ergenler ve genç yetişkinler üzerinde yoğunlaşmak suretiyle bunu gerçekleştirdi. Piaget gibi Kohlberg (1973a) de, ahlâkî gelişim sırasında ortaya çıkan akli ve entellektüel fonksiyonları vurguladı ve ahlâkî ikilem içeren hikâyelere şahsın verdiği cevaplarında gösterdiği tepkilerle ahlâkî düşünme aşamasını ölçtü. Aşamalar, değişmez, hiyerarşik ve evrenseldir. Kohlberg, pek çok insanın, konuşmanın gerçekleştiği andaki şartlara bağlı olarak, birden fazla aşamada ifade kullanmakta olduklarını keşfetti.

Kohlberg tarafından kullanılan anahtar kavram, doğru ve yanlışın geleneğin ana ilkelerince belirlendiği veya toplumun kendi üyelerinden bekledikleri şey anlamına gelen *geleneksel (conventional)* terimidir. Geleneksel düzey, ahlâk gelişiminin tam ortasında yer alır ve ahlâkî muhakeme hiyerarşisinde iki ara aşamayı (3. ve 4. Aşamaları) içerir. Muhakemesi Üçüncü Aşamada olan bir kişi iyi davranışı, başkalarını memnun etmek ve onlara yardım etmekle eşit sayar; ailesinin, arkadaşlarının ve komşularının beklentilerini yerine getirmesi gerektiğine inanır. İyi insanlar, hayatlarında önemli şahsiyetlere karşı saygılı ve kibardırlar. Muhakemesi Dördüncü Aşamada olan bir kişi, gerçek bir kavrama gücüne sahip, yasalara saygılı, birtakım kural ve düzenlemelere isteyerek boyun eğen biridir. Hukuk; kurallara uygunluk ve adaleti yalnızca bize, arkadaşlarımıza ve tanıdığımız insanlara değil, bunun yanında kendileriyle belki de hiç ilişkimiz olmayan insanlara da temin eder. Hukuk, herkese eşit davranır; bu anlayış da, barış ve uyum içinde birlikte yaşayan yasalara saygılı vatandaşları meydana getirir. Bilindiği gibi, kuralları olmayan, herhangi bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmayan ve yasaları olmayan bir toplum varlığı mümkün değildir. Pek çok Amerikalı yetişkin, geleneksel düzeyde akıl yürütmektedir.

Gelenek öncesi (*preconventional*) düzeyin başlangıcındaki (1. ve 2. Aşamalardaki) bir kişi, iyilik ve kötülüğü eylemin fiziki sonuçlarını esas alarak yorumlar. Kohlberg'in ilk aşaması, açık bir şekilde Piaget'nin baskı veya heteronom ahlâk düşüncesi ile paralellik arzeder. Cezadan kaçma ve otoriteye sorgusuz itaat, onların kendi doğruları içinde değer ifade eder. İkinci Aşamaya doğru geçildiğinde, Piaget'nin ikinci işbirliği veya otonomi ahlâkının bazı unsurları görülebilir. Kurallara uygunluk, karşılıklılık, eşit paylaşım öğeleri ortaya çıkmıştır. Sosyal etkileşim mümkün olmakta ve bu aşama, şahsın henüz karar verme sürecine girmedikleri birinci aşamadan daha yüksek bir basamak olmaktadır. Bununla beraber, kendince doğru ve yanlış, hâlâ davranışın sonuçlarına dayanmaktadır. İkinci Aşamada kişi, iyinin insanın kendi ihtiyaçlarını karşılayan şey olduğuna inanır ve insan ilişkileri, karşılıklılığın vurgulandığı ("sen bana iyi davranırsan ben de sana iyi davranırım") bir alan olarak görünür.

Gelenek sonrası (postconventional) düzey yönünde ilerleyen yetişkinler (5. ve 6. Aşama), önceki dört aşama boyunca gelişme kaydederek, kendi şahsi ilgilerinin (gelenek öncesi), ait oldukları sosyal gruplar ve aile tarafından konulan

kuralların (geleneksel) ötesini görebilme gücüne ulaşırlar. Böylece, dünyanın her yerinde ve herkese uygulanabilecek evrensel ilkelere dayalı kararlar alabilecek bir duruma gelirler. Beşinci Aşama, alternatif sosyal sistemler arasında rasyonel bir tercih yapma imkânı verir ve yeni yasaların ve düzenlemelerin yapılmasında rehberlik sağlar. Yani, insanın hukuk için değil, hukukun insan için yapıldığını anlama sözkonusudur. Altıncı Aşamadaki akıl yürütme ırka, millete, sosyo-ekonomik duruma veya ait olduğu topluma bakmaksızın, her insan tarafından değer verilen ve saygı duyulan etik ilkelere bizzat kendi tercihi ile zorunlu bağlılığın bir örneğini oluşturur. Bu durumda gelenek sonrası düzey, doğru ve yanlış yargılamaya izin verir, fakat bunu kişinin kendi çıkarları (gelenek öncesi düzey) ya da bir grub için en iyinin ne olduğu (geleneksel düzey) açısından değil, dünyanın her yerindeki insanların saygınlığını esas alan bir açıdan yapar. Bu yüksek seviyedeki bir fert, kendini davranışların sonuçlarıyla yönlendiren bir kişiden (1. ve 2. Aşama) toplumun dediği şeyin doğru olduğuna (3. ve 4. Aşama) ve nihayet bütün insan soyuna uygulanabilecek bütünleşmiş bir değerler kümesine sahip, kendi kendini yöneten sosyal açıdan duyarlı ve sorumlu bir kişi (5. ve 6. Aşama) olmaya kadar ahlâkî muhakeme açısından bir gelişim süreci yaşamaktadır. Yetişkin Amerikalıların yaklaşık % 20'si Beşinci Aşamaya uygun ifadeler kullanmakta, %2'den daha azı ise Altıncı aşamaya uygun düşmektedirler.

Değişik Aşamalarda Ergenler

Gençlik yılları boyunca bazı aşamalar diğerlerinden daha belirgin olmalarına rağmen ergenler, yetişkinler gibi, ahlâkî anlayışın bütün aşamalarında bulunabilirler. Akilyürütme seviyesi Birinci Aşamaya denk düşen bir genç, öğretmen bakmadığı sürece sınavda kopya çekmenin, ailesi farketmediği sürece hızlı araba kullanmanın ya da kendisinin yaptığını bilmediği sürece kız veya erkek arkadaşını aldatmanın yanlış olmadığını söyleyebilir. Yapılan iş, sadece yakalanılması durumunda ve istenmeyen sonuçların ortaya çıkması halinde yanlış olmaktadır.

İkinci Aşamada ergen, bir adım daha öteye gider, çünkü davranışın iyi veya kötü olduğu hususunda belirleyicilerin olmasından çok, davranışın sonuçlarında mükâfat veya cezanın olması aranır. Sınavda kopya çekmek, kötü not veya sıfır almak; hızlı araba kullanmak sürücü ehliyetinin iptali ile; bir arkadaşını aldatmak, iyi ilişkilerin bozulmasına yol açmakla sonuçlanabilir. Bunların meydana gelmesi istenmez. Bununla beraber, bir şahıs, sadece lütufla karşılık verme durumunda olan kişilere karşı bir zorunluluk hisseder. Öğretmen öğrenciyi dürüst olduğu için mükafatlandırmalı; anne-baba, eğer iyi kullanıyorsa arabanın anahtarlarını vermeli; erkek veya kız arkadaşta sadık kalabilmelidir. Eğer başkaları kendi görevlerini yapmıyorlarsa, artık sizin de görevinizi yapma sorumluluğunuz yoktur. Bu durumda doğruluktan ayrılma kurallara uygun bir harekettir.

Üçüncü Aşama muhakemesi, Birinci ve İkinci Aşamalardan hızlı bir yükselişi ifade eder; çünkü artık genç, iyi davranışı ait olduğu gruplara sadakatla bir tutmaktadır. Başkalarının size ne yapacakları değil, sizin hakkınızda ne düşündükleri önde gelir. Ahlâklı olma, başkalarının onayına olan ilgiyi içerir. “Birbirimizi anlayalım”, İkinci Aşama'nın “anlaşmaya varalım”ından daha önemli olur. Pek çok

ergen, kendilerini birkaç grubun veya altgrubun üyesi olarak görmekteirler. Bu durum, bir şahsın nasıl davranması gerektiğini farklı şekillerde belirleyen gruplara karşı bağıllık hususunda karışıklıklara sebep olabilir. Eğer bir genç, öğretmenleriyle ve sınıf arkadaşlarıyla iyi geçinmek istiyorsa; sınıf arkadaşları onayladıkları halde öğretmenleri de kopya çekmesini uygun görmüyorsa, bu durumda hangi yönde davranacağına karar vermek durumundadır. Aileler ve akranlar, “iyi” araba kullanmayı belirleyen şeyler hususunda aynı görüşte olmayabilirler. Aile ve akranların her ikisi de karşılıklı sorumlulukları içeren dostlukları benimsemelerine rağmen arkadaşların kim olması gerektiği hususunda anlaşamayabilirler. Üçüncü Aşama genellikle ergenlik öncesinde başlar ve ergenlik süresi boyunca belirgin bir dönem olur (Hersch, Paolitto ve Reimer, 1979).

Ergen, bir toplum katmanının problemleri ile ilgilenmek durumunda olduğu zaman Üçüncü Aşamamanın yetersizliği görünmeye başlar. Artık daha büyük bir topluluk, ait olunan belli gruplardan önce gelir. Ergen, herkesin uymak zorunda olduğu kuralların var olduğunu ve temsili otoriteye saygı göstermenin de toplumun bütün parçaları ile muhafazası için temel teşkil ettiğini anlamaya başlar. Hukuka, sadece kendisine ve sevdiğilerine menfaat temin ettiği zaman değil, tanımadığımız ve hiç karşılaşmadığımız kişilere fayda sağladığı zaman da riayet edilmelidir. Dördüncü Aşamadaki akıl yürütme, hız sınırına sadece kendimizi ve kullandığımız arabada bulunanları korumak için değil, yoldaki herkesin güvenliği için dikkat etmeliyiz, şeklinde bir anlam ifade eder. Diğer insanlar da aynen bizim sahip olduğumuz güvenli çevre hakkına sahiptirler. Herkes kanunlara uymak ve kanunlar tarafından korunmak zorundadır.

Yaygın olmamasına rağmen ergenler, gelenek sonrası (5. ve 6.) aşamalara uygun ifadeler kullanabilirler (Kohlberg, 1984; Keasey, 1975). Başkalarının tutumlarıyla uyummayan kendi seçtiği ahlâk ilkelerine uyma veya daha büyük oranda vatandaşın ihtiyacını karşılayan alternatif sosyal düzen arayışı, eğer böyle bir düşünce olacaksa genellikle ergenlik yıllarından sonra ortaya çıkar. Ergenler bazı kanun ve kuralların adaletli olmadığını söyleyebilir ve kanunlar çerçevesinde iş yapsalar dahi, nükleer santraller ya da kürtaj yapılan klinikler gibi bazı kurumlara karşı aleyhte gösteri yapabilirler. Fakat ahlâkî gelişim aşamasını belirleyebilmek için bu ifadelerin ya da gösterilerin ardındaki akıl yürütmeye bakmak gerekecektir. Eğer bir genç askerlik yapmak istemiyorsa, bu kararı kendi hayatını ve sağlığını korumak (gelenek öncesi) düşüncesinden mi, savaşta çarpışma sırasında ölmenin kilise tarafından yanlış olduğu söylendiği (geleneksel) için mi yoksa savaşın ahlâkî açıdan kötü olduğunu kendi içinde hissettiği (gelenek sonrası) için mi vermiştir? Doğru, başka birtakım iyilerin aracısı olmak yerine, insanın değer ve saygınlığının bir gereği olarak, bizzat kendi kararıyla sadece vicdan tarafından belirlendiği zaman, böyle birinin ahlâkî muhakeme açısından gelenek sonrası veya ilkeli düzeyde olduğu söylenebilir.

Kohlberg (1973b, 1981), psikolojik ve dinî anlama sahip 7. bir aşamanın varlığını da kabul etmektedir. Yedinci Aşama, âlem ile bir birlik duygusu, bütün yaratılmışların ayrılmaz bir parçası olduğu hissini içerir. Kendisini sonlu bir varlık, yabancılaşmış ve yalnız görmek yerine bütün varlığın bir parçası, bütün hayattan bir

pay sahibi olarak görmeye başlar. Pek çok insan, belki okyanusu seyrederken ya da güzel bir müzik dinlerken böyle bir mistik farkındalık hamlesi yaşamıştır, ama ne var ki böyle anlar çok çabuk geçer. Hayatın daha sonraki yıllarında ortaya çıkabilecek duygular olsa da, ergenler, Allah'la, hayatla veya bütünüyle varoluşlarını içinde barındıran tabiatla bir birlik duygusu da hissedebilirler. Yedinci Aşama, tanımlanabilen bir yapıya sahip olmayışı ve mantıklı ya da bilişsel açıdan bir önceki aşamadan daha yeterli olmamasından dolayı gerçek bir ahlâk aşaması olmamaktadır. Yedinci Aşamaya eşlik eden bu coşku ve mutluluk duygusu, ahlâkî gelişimin herhangi safhasındaki bir kişide ortaya çıkabilir.

Ergenler ve Kohlberg'in Aşamaları Üzerine Araştırmalar

Kohlberg (1984), Birleşik Devletler'de, orta sınıf kentli ailelere mensup on, onüç ve onaltı yaşlarındaki erkek çocukların, içinde buldukları aşamalara ilişkin cevaplarıyla ilgili bilgiler vermektedir. On yaşındaki çocukların yaklaşık %40'ı Birinci Aşamada, %30'u İkinci Aşamada, %20'si Üçüncü Aşamada ve %10'u Dördüncü Aşamada bulunmaktaydı. Karşılaştırma yapıldığında, onüç yaşındakiler için en yüksek çıkan aşama, İkinci ve Dördüncü Aşamanın cevaplarını ifade eden sayılarla (her biri için yaklaşık %20) aşağı yukarı eşit düzeyde olan Üçüncü Aşama idi (yaklaşık %30). Ancak onaltı yaşındakiler incelendiğinde ifadelerin gelenek sonrası düzeyde olduğu görülebilir. Beşinci Aşama, birbirini çok yakından takibeden Üçüncü ve Dördüncü Aşamada olan 16 yaşındakilerin cevaplarının yaklaşık ¼'ünü izah eder. Birinci ve İkinci Aşama daha seyrek görülmekte ve Altıncı Aşama en az görülen durumda idi. Charles Keasey (1975), oniki yaşındaki 30 ve ondokuz yaşındaki 24 genç kıza, buldukları ahlâkî anlayış düzeylerine göre karşılaştırdı. Oniki yaşındakilerin 26'sının gelenek öncesi, 4'ünün geleneksel düzeyde; ondokuz yaşındakilerin 19'unun geleneksel düzeyde, 5'inin ise gelenek sonrası düzeyde olduğu sonucuna ulaştı.

Minnesota Üniversitesinden James Rest (1986), ortaokul ve lise öğrencileri üzerinde standardize edilmiş objektif bir ahlâkî yargı ölçme usûlü ile yapılan Problem Tarama Testi (PTT) sonuçlarını bir rapor halinde sundu. PTT, 500'den fazla araştırmada onbini aşkın genç ve yetişkin üzerinde ahlâkî muhakeme aşamasını veya düzeyini tespit için kullanıldı. Rest'in, önceki aşamalarda verilen cevaplardan daha geçerli olması bakımından gelenek sonrası (GS) düzeyde verilen cevapların yüzdelerini kullanmayı tavsiye etmesine rağmen, sonuçlar İkinci, Üçüncü, Dördüncü Aşama ve GS düzey (5. ve 6. Aşama) için de geçerli olabilir. Araştırmaları birleştirdiğinde Rest, 1.322 ortaokul öğrencisinin GS düzey ortalamasının 21.90 olduğunu gördü. 481 lise öğrencisinin GS düzey ortalaması 31.80 idi. Az farkla yüksek çıkan gelenek sonrası düzeydeki sonuçlar diğer çalışmalarda alınan sonuçlarla karşılaştırıldığında, PTT'ne tabi tutulan öğrencilerin, ahlâkî ikilem içeren altı hikayeden her birine denk düşen bir ifadeler listesinden tercih yaptıkları olgusuyla izah edilebilir. Çünkü bir kişi, tabii olarak, kendi sahip olduğunun biraz ötesinde düşünme eğilimine sahiptir. Bir seçenek olarak daha yüksek bir aşamanın sunulmuş olması herhangi bir şekilde sonuçların biraz şişkin çıkmasına neden olabilir. Yetişkinler, genel olarak, eğitim düzeylerine ve o esnada aynı düzeydeki diğer öğrencilerle karşılaştırılabilir olan sonuçlara bağlı olarak o aşamada düzlüğe

(plateau) ulaşırlar. GS düzey ortalaması kolej öğrencileri için 40, mezun öğrenciler için 50, ahlâk felsefesi ve siyaset bilimi doktora öğrencileri için 60'lar civarında olmaktadır (Rest, 1980).

Ergenler ve Aşama Dörtbuçuk

Kohlberg'in araştırması, bazı ortaokul ve lise öğrencilerinde görülen Beşinci Aşama düşüncesinin, tam olarak Beşinci Aşamayı karşılamadığı ve daha çok geleneksel ile gelenek sonrası düzey arasında sembolik bir geçiş dönemi olduğunu gösterdi. Beşinci Aşamadaki yetişkinlerde görülmeyen bir öznel ve görecelilik üzerinde işleyen bu akıl yürütmeyi bazen Aşama 4,5'la izah etti. (Kohlberg, 1984). Aşama 4,5 genci, doğru ve yanlışın, kendisinin de içinde bulunduğu herkes için konulmuş olduğuna inanmaz. Bir kimse başkalarının doğru dediği şeyi yapmasından ziyade kendisinin ahlâkî olduğuna hükmettiği şeyi yapması gerekir. Aşama 4,5'un başlangıcında genç, göreceliliği egosantrik bir bakış ile karıştırabilir fakat, ahlâkî şuur geliştikçe doğuştan gelen ferdi haklarla ilgili ben-merkezli bir bakış açısı, toplumsal isteklerin bütün insanların haklarını korumak için bazen gerekli olduğunun farkına varma yönünde değişime uğrar.

Thomas Lickona (1983), Aşama 4,5'un, son dönem gençlerinde görülen "farklılık şoku"nun bir sonucu olarak, -meselâ, gençlerin koleje başlamaları ile birlikte seks, Tanrı, siyaset ve ahlâk hakkında pek çok çeşit şeye inanan her kesimden insanlarla karşılaştığında- ortaya çıkabileceğini yazmaktadır.

Sadece tek bir ahlâk "sistemi" ya da tek bir gerçeğin etkisi altındaki çocuklar için bu karşılaşma, adeta yüze serpilen bir kova su gibidir. Bu çocuklar, "sadece tek bir doğru sistem vardır, -benimki" şeklinde düşünmekten vazgeçerek "eğer, pek çok insan bu kadar çok sayıda farklı şeylere inanıyorsa bir düşünce sorunu olmalıdır. Doğru ya da yanlış mevcut değildir" tarzında düşünmeye başlarlar," (s. 242-243).

Böyle bir tavır, özellikle buna davranışsal bir değişimin de eşlik etmesiyle, tahmin edileceği gibi, anne babalara ve gençlik önderlerine şaşırtıcı gelmektedir. Eğer genç insan kiliseye gitmekten vazgeçer, ailesinin siyasî konumundan oldukça farklı konularla ilgili münakaşalara girse ya da herhangi bir erkek veya kız arkadaşla yakın ilişki içerisinde ise düşünme Aşama 4,5'da olabilir; fakat davranış İkinci Aşama egosantrizminden ayırtedilemez.

Richard Young (1981) bunu, içe aktarılmış (introjected) çocukluk değerlerinin reddedildiği bir hedonistik (hazcı) deneyim devresi olarak isimlendirir. Bu dönem, özgürlük, ümitle bekleyiş ve heyecan duygularıyla birlikte korku, kırgınlık ve yabancılaşma duygularını hisseden pek çok ergen için kafa karıştırıcı bir dönemdir. Ergen hangi değerlerin alınacağı ve hangilerinin atılacağı hususunda bir ayırım çabası içindedir. Halen hem duygusal hem de zihinsel bir çatışma içerisindedir. Bunun ardından genç, "istikrarı sağlamak ve önünü görme imkanına kavuşmak amacıyla değerler sistemindeki düzen ve tutarlılığı yeniden tesis etme ihtiyacı ile karşı karşıya geleceği" deneyim dönemini sürdürür (s. 169). Kiliseye ve daha önce öğretilen değerlere bir dönüş, yetişkinlikte görülmeyen bir şey değildir.

Ancak, pek çoğunun muhakeme seviyesi geleneksel düzeyde olan kilise içindeki önderlerin, gençliğin serkeşliğinin normal bir gelişim süreci olmaktan çok şeytani etkilerin bir sonucu olduğu şeklinde tavır takınmaları durumunda bu dönüşün vuku bulması daha az olası görünmektedir. Gençlik çalışmacıları, papazlar ve diğer yetişkinler kendi dinî inançlarına ters düşen tavır ve davranışları görmezlikten gelemesler; fakat onlar her bir ferdin otorite konumundakiler tarafından konulan kurallara sadece itaat etmeleri yerine, kendi tercih ettiği ahlâkî ilkelere uymalarının önemini kavramaları gerekir. Ahlâk, tanımı gereği insanın içinden kaynaklanmalıdır. Kendi kendine karar vermeme durumu, bir katolik lisesinde eğitimci olan DiGiacomo'nun (1979) "Dördüncü Aşama sorumluluktan kaçışı" dediği husustur. Evlilik öncesi cinsel ilişki, çalma ve yalan söylemenin niçin yanlış ya da günah olduğu gibi ahlâkî hayatın ardında yatan ilkeleri öğrenmeye çalışmaktansa, öğrenciler bunun dinlerine aykırı bir şey olduğunu ifade ederler. "Bu düşünüş tarzından dolayı din ahlâka hakem oluverir. Kilise üyeliği de, dikkatle gözden geçirilmemiş bir hayat vasıtasıyla bilgi ile aydınlanmaya doğru giden bir kestirme yoldur. Herhangi bir şekli ile dogmatizm, gelenek sonrası zihin düzeyinde kabul edilemez ve kabul edilmemesi gereken bir husustur.

"Kilisede Ergen 'İsyanı' Üzerine Gelişimsel Bir Bakış Açısı" başlıklı bir makalede Cathryne Hill (1986) ergenlerde ortaya çıkan şüphe döneminin önemine ilişkin çok ayrıntılı bilgi vermektedir. Hill, kişinin sağlam ve istikrarlı bir iman geliştirmesi için bir sorgulama süresinin gereğine inanmaktadır. Hatta kiliseden yoksun bırakılmış evlerdeki gençler, anne babalarının tanrısızlığına isyan edebilir ve bir kiliseye üye olabilirlerken, dindar ailelerden gelen gençler de anne babalarının yaşamlarına ve değerlerine karşı çıkabilir ve bir süre onlardan öğrendikleri şeyleri yapmayı reddedebilirler. Bunlardan birincisini doğru, ikincisini yanlış olarak kabul etmek o kimsenin dinî anlayışı gereği olabilir; ancak, ergen gelişiminin temel bir prensibi dikkate alındığında bu sonuç çıkarılamaz. Hill, "eğer ergenler kendi aslı değerlerine dönmüyorlarsa, bu muhtemelen kilisenin geleneksel düzeyde bir gelişimin ötesinde yetiştirme ve ergenin gelişimine bağlı iman şahlanışını karşılama hususundaki beceriksizlik ve yetersizliğinden kaynaklandığı"nı yazmaktadır (Hill, 1986; s. 316-317).

Kohlberg'in Aşamaları ve Dinî İnanç

Dinî inanç, ahlâk gelişimi için önceden gerekli olan bir şey midir? Dinî inançları sağlam olan ergenler, Tanrının bilinemez olduğunu düşünen (agnostik) ve herhangi bir dinî kurum, kuruluş veya gruba bağlılığı olmayan akran gençlere göre Kohlberg'in aşamalarında daha yüksek bir dereceye sahip midirler? Bu konu ile ilgili bir araştırma özetinde Kohlberg, din ile ahlâkî muhakeme arasında bir ilişki bulamamıştır. Ayrıca o bu hususta bir dinin diğerine göre daha üstün olduğuna da inanmamaktadır.

Öyleyse, kültürel olarak evrensel ahlâkî aşamalar hakkındaki delilimiz, aynı zamanda ahlâkî ideolojilerin gelişiminin belli inanç sistemlerinin öğretilerine dayalı olduğu görüşüne karşı yöneltilmiş bir kanıttır. Dinî inancın henüz temeli atılmakta olduğundan dolayı ahlâkî gelişim hususunda herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Sosyal sınıf ve köy-şehir farklılıkları sabitlendiğinde,

Protestan, Katolik, Müslüman ve Budist çocukları, aynı aşamalardan hemen hemen aynı hızda geçmektedirler (s. 303).

Harris (1981), dokuz Katolik lisesinden seçtiği 438 denekten oluşan bir örneklem grubunu kullanarak, ahlâkî yargı sonuçları ile dinî inanç veya dinî pratikler arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğunu tespit etmeseydi Kohlberg'in bu ifadesini destekleyecekti. Fakat, dinî bilgi ilişkili bir durumda idi. Lise öğrencilerinin denek olduğu farklı iki doktora tezinde dinî bilgi (O'Gorman, 1979) ve din eğitimi (Stoop, 1980) ile ahlâkî yargı arasında pozitif bir ilişkinin olduğu gözlenmekteydi. Getz (1984) ve Rest (1986) tarafından da bu araştırma ile ilgili kapsamlı incelemeler yayımlandı. Her ikisi de dinsel bağlılığın dinî ideolojiden (muhafazakar-liberal) daha az önemli olduğunun ortaya çıktığı sonucuna ulaşmışlardır. Dinî inançları hususunda muhafazakar olan ergenler ve genç yetişkinler, akranlarına göre daha düşük gelenek sonrası skorlara sahip olmaktadır. Protestan mezhepleri arasında bazı farklılıklar bulunmuştur (Blizard, 1980/1982; Ernsberger ve Manaster, 1981) fakat yine de bunlar mezhebin ya daha muhafazakar ya da daha liberal olanı desteklediğini yansıtır. Hem yayınlanmış (Clouse, 1985b; Haan, Smith ve Block, 1968; McGeorge, 1976; ... gibi) hem de yayınlanmamış olan (Cistone, 1980; Lawrance, 1978/1979; Moore, 1979/1980; Sanderson, 1973/1974; ... gibi) bu çalışmaların pek çoğu, dinî muhafazakarlık ile ilkeli ahlâkî akıl yürütme arasındaki bu ters ilişkiyi desteklemektedir. Sapp ve Jones (1986) şu sonucu çıkarmıştır: "Din, daha önce varolan hareketi geleneksel ahlâkî muhakeme yönünde uyarabilirken dinî inançların sınırlayıcı yapısını benimseme, gelenek sonrası düzeylere geçiş imkânını engelleyebilmektedir" (s. 209).

Esas gerekçelere ilişkin yapılan bir açıklama (Clouse, 1985b) şudur: Muhafazakâr tabiat geleneksel hale getirme ya da korumak içindir. Toplumun korunma ve muhafazası başkalarıyla iyi geçinmeye (3. Aşama) ve ülkedeki cari hukuka itaat etmeye (4. Aşama) bağlıdır. Biliyoruz ki 3. ve 4. Aşamalarda çok sayıda yurttaş olmazsa hayatın devam etmesi imkansızlaşır. Muhafazakâr kimseler, dinlerinin öğretilerini sorgusuz kabul etmeye meyillidirler. Fakat liberal bir konumda olanlar değişime daha değer verir ve mevcut sistemin değiştirilmesi için çareler ararlar (5. Aşama). Blizard (1980/1982), dokuz Protestan mezhebin yetişkinleri arasındakilerdeki en önemli farklılıkların kilisenin doktrinlerine bağlanabileceğini keşfetti. Kişisel bir Tanrı, dıştan kaynaklı bir otorite ve evanjelik* bir sosyal bakış açısını öğretim konusu yapan kilise üyelerinin, soyut bir Tanrı, iç kaynaklı bir otorite ve insancıl bir sosyal bakış açısını öğretim konusu yapan kilise üyeleri kadar yüksek sonuç elde etmeleri beklenemez. Rest (1986) şunları yazar: "Liberal bir dinî düşünce sistemi, fertlerin problem-çözme kapasiteleri üzerine daha büyük sorumluluk tanıyacak ve dış otoriteye daha az dayanacaktır. Böylece, ahlâkî ikilemlerle daha çok kendi kendine mücadele etmeyi cesaretlendirecek ve doğru çözümlenmelere ulaşma hususunda daha çok pratiği teşvik edecektir" (s. 126).

---

* Evanjelik (evangelical): Protestan ilkelerine çok önem veren; İncil'in mesajını öğreten, yayan.

Kohlberg'in Teorisinin Eleştirisi

Dinî ideoloji ve ahlâkî aşamalar hakkında yapılan araştırmalar, din akademisyenleri, özellikle inancı süregen teolojik boyutun muhafazakar ucunda yer alanlar arasında şaşkınlığa sebep olmuştur. Meselâ, Wolterstorff (1980) ve Vitz (1983) aşamaların deneysel kanıt açısından bilhassa gelenek sonrası düzeyde eksik olduğunu iddia etmektedirler. Ahlâkın dışımızdaki bir otorite vasıtasıyla öğrenilmek suretiyle değil de kendi içinde geliştiği şeklindeki insani zannı benimsediği için Kohlberg'i eleştirirler. Onlara göre Kohlbergci ahlâk ve Hristiyan ahlâkî tamamen birbirine terstir. Halbuki bu görüş taraftarları, Kohlberg'in adalet kavramı ile kutsal metindeki vahyedilmiş şekliyle Tanrı'nın doğruluğundan kaynaklanan adalet arasında şaşkıncı bir benzerlik görürler (Joy, 1983). Onlar ahlâkî yargı aşamalarını, Tanrı'nın insanlarla iyiye giden ilişkileri (Motet, 1978) ve dindar toplum içinde ortaya çıkan problemleri çözmek için uygulamışlardır. (Clouse, 1986; Duska ve Whelan, 1975; Pressau, 1977).

Eleştirilerde şu noktalara da peşinen işaret edilmiştir: Bazı insanların ahlâkî muhakeme açısından ilerleyebilecekleri kadar gerilemeleri de sözkonusudur. Dilini rahat ve akıcı bir şekilde kullananlar, ifade kabiliyeti daha düşük olanlara nazaran yüksek sonuçlar alacaktır. Ayrıca, Batılılar, yakınlarının ihtiyaçlarını karşılamının, herkese eşit bir şekilde uygulanan evrensel prensipleri benimseme ilkesine nazaran önceliği olduğuna inanan Üçüncü Dünya ülkelerindeki insanlarla karşılaştırıldığında daha avantajlı görünmektedirler. Bununla beraber, gençlere neyin doğru ve neyin yanlış olduğunu seçme ve hangi kurallara uyulacağı ve hangilerine uyulmayacağına karar verme imkânı tanımının sivil itaatsizliği cesaretlendireceği, böylelikle toplumun çıkarlarının aleyhine çalışacaklarını söylemektedirler.

Bir ahlâk şuurunun temel esaslarının, kutsal vahiy tarafından konulduğuna inanan dindar muhafazakârların (Blizard, 1982) aksine, seküler hümanistler, ahlâkın insanın kendi içinden (Humanist Manifesto II, 1980) gelmesi gerektiğini söyleyen Kohlberg'le aynı görüşü paylaşmaktadırlar. Ancak, bazı hümanistler, Kohlberg'in, yüksek aşamalar aşağıdakilerden daha iyidir, şeklindeki iddiasını kabul etmemektedirler. Bu görecelilikten kaçınma, Yahudi-Hristiyan teolojisiyle bağdaşmasına rağmen seküler hümanisti kesinlikle rahatsızlığa sevk etmektedir. Seküler hümanistler, bütün fertlerin tercihlerine saygı duyulmasını arzu etmekte ve insanların tercihlerini değer biçici bir boyut üzerine yerleştirmemeyi yeğlemektedirler (Kohlberg ve Simon, 1972).

Literatürde bahsi geçen başka bir sorun, ahlâkî yargı ile ahlâkî davranış arasındaki ilişkinin zorunluluğudur. Yapılan bir şey, düşünülen veya söylenen şeye göre başkaları üzerinde daha doğrudan etki yapar. Bu nedenle, yüksek ahlâkî yargı aşamalarına, daha aşağı aşamalarda görülmeyen ahlâkî eylemler eşlik etmedikçe bir akıl yürütme sürecini anlamının çok az değeri bulunmaktadır. Bilişsel kuramcılar, iyiyi bilmenin zorunlu olarak onu yapmak demek olmadığını farkındadırlar. Ahlâkî meseleler hakkında düşünmek ahlâkî yaşamın yerine konacak bir şey değildir. Onlar, ahlâkî muhakemenin, çok büyük bir tablonun sadece bir parçası olduğu ve yargısal proses ile ahlâkî davranış arasında ilişki kurmanın gerekli olduğu

hususlarında mutabık kalmaktadırlar. “Hakiki tarzda ahlâkî yargıya varmak için safi bir kapasiteye sahip olma ahlâkî karakterin sadece bir parçasıdır.... Bu yargısal kapasite aynı zamanda gerçek rehberliğe ve eylemin eleştirisine uygulanmalıdır” (Kohlberg, 1967; s. 179).

Yargı ve davranış arasındaki ilişkiyi inceleyen pek çok araştırma yapılmıştır. Bunlardan bazıları, Golda Rothman (1980) ve Rest (1986) tarafından yeniden gözden geçirildi. Spesifik hareketlerin sadece belirli aşamalara yönelik olmamasına rağmen, ahlâkî düşünce ile ahlâkî davranış arasında pozitif korelasyonlar bulunmaktadır. Sprinthall ve Sprinthall (1981), gelenek öncesi ve geleneksel düzeylerde bulunan onüç yaşındaki öğrencilerin %75’inin kopya çektiğini, buna karşılık gelenek sonrası düzeyde bulunan öğrencilerin sadece %11’inin kopya çektiğini tespit etmişlerdir. Sonuç olarak, ahlâkî yargı düzeyleri ile kopya testleri ile ilgili davranış arasında açıkça doğrudan bir ilişkinin olduğunu ifade etmişlerdir. Ziv (1976), ahlâkî yargı hususunda ilerlemeyi destekleyen aynı değişkenlerin ayart(ıl)maya karşı direnci de desteklediğini bildiren Kohlberg’i (1964) takip ederek ahlâkî yargı düzeyi ile ayart(ıl)maya karşı direnç gösterme arasında anlamlı bir korelasyon bulmuştur. Ergenlerin denek olduğu araştırmaların çoğu, suç işleyenlerle suç işlemeyenleri karşılaştırmaktadır. Moran (1988) ve Fodor (1972), suç işleyenlerin suç işlemeyenlerden daha düşük bir ahlâkî muhakeme düzeyinde olduklarını keşfetmişlerdir. Rest (1986), yine PTT’ni kullanarak aynı sonuçlara ulaştığı çalışmalarından bahseder.

Kohlberg ayrıca ahlâk gelişiminde duygu ve heyecanların önemine yeterince dikkat etmemekle eleştirilmiştir. Muhalifleri, duyguların görmemezlikten gelinemeyeceğini ifade etmişlerdir. Kendisine uygun bir duygu ile birlikte bulunmadıkça bir ahlâkî kavramın tam olarak anlaşıldığından emin olunamaz. Meselâ, bir kimsenin başına gelen felakete sevinmek, o kimsenin ne karşılık vereceğine bakılmaksızın, ahlâkî olgunluk açısından bir eksikliğin olduğunu gösterir. *The Philosophy of Moral Development* adlı eserinde Kohlberg (1981), ahlâkî yargının güçlü duygusal bileşenleri içerdiğini, duygu ve idrakın birbirinden ayrı olamayacağını kabul eder. Kohlberg, her aşamanın kendine has motivleri olduğunu yazar. Birinci Aşama eylemi, ceza korkusuyla; İkinci Aşama, ödül alma veya yarar sağlama arzusuyla; Üçüncü Aşama, başkalarının hoşnutsuzluğu ile karşılaşma ihtimali ile ve Dördüncü Aşama, onurunun kırılması ya da şerefının lekelenmesiyle motive edilir. Korku duygusu gelenek öncesi düzeyde daha yaygınken, suçluluk duygusu daha çok geleneksel düzeyde yaşanır. Hem korku hem de suçluluk duygusuyla birlikte kaygı görülebilir. Kohlberg’in gözlemleri, suçluluk ve ahlâkî muhakeme arasında anlamlı korelasyonlar bulan Ruma ve Mosher (1967) ve Ziv (1976)’in içinde bulunduğu birkaç araştırmacı tarafından desteklenmiştir.

Düşünme ve hissetme arasındaki ilişkiye bakmaksızın, Kohlberg (1981), bilişselin duygusal karşısında önceliği olduğu iddiasını sürdürür.

Çalmayı düşünen iki ergen, muhtemelen içlerinde aynı duyguyu taşırlar. Bunlardan İkinci Aşamada olan biri, bu duyguyu “ödlek olmak” şeklinde yorumlar ve onu dikkate almaz. Aşama 4’te olan ikincisi ise bu duyguyu

“vicdanının uyarısı” olarak görür ve ona uygun davranmaya karar verir. Reaksiyon göstermeleri bakımından aralarında, aslında duygusal “dinamikler”de değil, ahlâkî yargının bilişsel yapıya sahip yönlerinde ortaya çıkan bir farklılık sözkonusudur. (s. 141).

Carol Gilligan (1982)’a göre, kızların ve kadınların ahlâk gelişimi erkek çocukların ve yetişkinlerin ahlâk gelişiminden farklıdır. *In a Different Voice* adlı kitabında Gilligan, kadınların sosyal ilişkilere, başkalarının duygularına ve yaşanan hayata ilişkin ahlâkî problemlere karşı daha hassas olduklarını ifade eder. Başkalarının ihtiyaçlarıyla ilgilenme, başkalarının hakları karşısında önceliğe sahiptir; uyum ve merhamet de karşılıklılık ve saygıdan önce gelir. Kadınlar daha endüktif (tümevarımcı), erkekler daha dedüktif (tümdengelimci)dirler. Kadınlar başkalarına bağımlı, erkekler ise ayrı ya da bağımsızdırlar. Kadınlar, dikkat ve özenle bakımı (caring) ahlâkın temeli kabul ederler; erkekler, ahlâkî arayışın temelini adalet olduğuna inanırlar.

Gilligan, araştırmalarında denek olarak sadece erkekleri kullandığı ve böylece kadınların ahlâkî özelliklerini aynı yaş erkeklerinkine (Aşama 4’e) göre daha düşük bir pozisyona (Aşama 3) indirmediği için Kohlberg’in kusurlu olduğunu ifade eder. Gilligan, ferdi hakların ve adaletin insan ilişkileri ve bakıma karşı bir önceliğinin olmaması gerektiğine inanır. Bu, erkeklerin bakıma kabiliyetli olmadıklarını veya kadınların adalete inanmadıklarını söylemek değildir. Aksine, ahlâkî ilerleme hususunda cinsiyet farkları mevcuttur ve insanın yeteri kadar anlaşılması için tanınması gerekir. İdeal olarak, ahlâkî karar vermede hem sorumluluk etiği ve hem de adalet etiğinin birleştirilmesi gerekir.

Gilligan’ın cinsiyet-önyargısı ithamına karşı Kohlberg’in cevabı şudur: Ahlâkî alanda yapılan psikolojik çalışma, duygusal kanaatleri, sevgiyi, sadakati ve sorumluluğu içerecek tarzda genişletilebilir; fakat bunların, adalet muhakemesinin rasyonel tarzda yeniden oluşturulmasından tamamen farklı, ayrı bir ahlâk olarak yorumlanmaması gerekir. Aksine, bu hususi ilişkiler ve yükümlülükler tamamlayıcıdırlar ve kural koyucu ve kültürel ortam gittikçe farklılaşırken temel bir ahlâk gelişim şuuru içinde bulunurlar. Meselâ, yaşlanan anne babalara gereği gibi bakma konusundaki şahsi kararlar, ilave olarak önemsenecek ve yaşlıların mutluluğu için genelleştirilmiş ve evrensel adalet yükümlülüğü daha da artacaktır. Ahlâkî sorun, kullanılan metodda değil, yeterli bakımla ilgilidir. Gerçek hayatın ahlâkî ikilemine karşı duygusal cevaplar içermek suretiyle ahlâkî alanda psikolojik değer yargısının faaliyet alanı genişletilebilir; fakat bu, ahlâk gelişiminin temelini bütün insanlar için bir adalet anlayışı olduğu esas durumu hiçbir şekilde değiştirmez (Kohlberg, Levine, ve Hower, 1983).

Gilligan’ın cinsiyet farkları iddiasını destekleyen ya da çürüten araştırmalar, genellikle gençlerden çok yetişkinler üzerinde yapılmıştır. Gilligan, hem kendisi hem de daha doğmamış çocuk için sorumluluk ve kaygı içeren, gerçek hayata ilişkin bir ahlâkî ikilem içinde kürtaç yaptırmayı düşünen yirmi dokuz kadını mülakat yaptı. Bunlarla kıyaslamak için yetişkin erkeklerden oluşan bir karşılaştırma grubu bulmak güç olacaktı. Ben (ego)’in ya da benlik (self)’in yansımaları,

“sağlıklı” bir araştırma için uygun değildir. Bununla beraber, Gilligan’ın “farklı ses”ine karşılık olarak, Bebeau ve Brabeck (1987), Rest (1986), Thoma (1984) ve Walker (1984) tarafından, cinsiyet farkları üzerine bir literatür incelemesi yapıldı. Her bir araştırmada cinsiyet farkları önemsiz bulundu. Bulunan bütün farklar, yaş, eğitim durumu, ahlâkî ikilem hikâyesinin türü ya da ahlâkî ikilemin tertiplendiği durumla izah edilebildi. Bu tür araştırmaların ergenler üzerinde yapılması gerekir. Ergenlik, basamaklıp şekiller içinde düşünen hisseden ve davranan güçlü kültürel mesajlarla mücadele etmek zorunda olan genç kızlar için kritik bir dönemdir. Çocukluk ahlâkımdan yetişkinlik ahlâkına geçişte kadınlar erkeklerden gerçekte daha farklı olabilirler. Gilligan’ın tezinin doğrulanması ya da yanlışlanabilmesi için, araştırmanın bütün yaşları kapsamaması gerekir.

Havinghurst’ın Teorisi

Hayatın her aşamasında, insanın bir sonraki aşamaya güvenle geçmesi için yüzyüze gelmek durumunda olduğu hususi fonksiyonlar (challenges) bulunmaktadır. Robert Havinghurst bu fonksiyonlardan *gelişim görevleri* olarak bahseder. Ergenlik boyunca gelişim görevleri, akranlarıyla yeni ve daha olgun ilişkiler kurmayı, erkeğe ya da kadına özgü sosyal roller kazanmayı, kendi fiziğini kabul etmeyi ve vücudunu etkili bir şekilde kullanmayı, anne babasından duygusal bağımsızlığı, bir mesleği seçmeyi ve ona hazırlanmayı, evliliğe ve aile hayatına hazırlanmayı, toplumsal açıdan sorumluluğu olan davranışları arzu etmeyi ve başarmayı, nihayet davranışa rehber olarak bir değerler kümesi ve bir ahlâk sistemi oluşturmayı ihtiva eder. Ergen, biyolojik ve psikolojik olarak hazır bulunduğu ve yerine getirmesi için toplum tarafından gelen tazyikle ergen bu görevlerle mükellef olur. Bir görevin başarıyla yerine getirilmesi daha sonraki görevlerde mutluluğa, başarıya ve toplumsal kabule yol açar; başarısızlık ise, sonraki görevlerde mutsuzluğa, güçlüğü ve sosyal hoşnutsuzluğa sevkeder. Ergen, aynı zamanda yetişkinliğe hazırlanırken hemen yanı başındaki yaşadığı gerçek dünyayı dikkate almak zorundadır.

Gelişim görevlerinden ikisi, özellikle ahlâk gelişimi ile ilgilidir; yani, toplumsal açıdan sorumluluğu olan davranışları arzu etme ve başarma, davranışa rehberlik eden bir değerler kümesi ve bir ahlâk sisteminin oluşturulması. Gençlerin cemiyet içindeki yerlerini ve içinde yaşadıkları topluma karşı sorumluluklarını düşünmeye başladıkları zaman bu görevler gençlik yılları boyunca kritik mahiyete sahiptirler. İlk ergenlik, özdeğer, başkalarının değeri ve eğitimin, sağlığın, işin ve vatandaşlığın değeri hakkında kanaat geliştirmede özellikle kritik bir dönemdir (Jackson ve Hornbeck, 1989).

Peck ve Havinghurst (1960), küçük bir Amerikan kasabasındaki onbeş erkek ve onbeş kız çocuğunu, onbir yaşlarından onyediy yaşlarına kadar takip etmek suretiyle altı yıl boyunca devam eden bir araştırma yürüttüler. Peck ve Havinghurst, bir görevde başarılı olmanın diğer görevlerde başarılı olma; bir yaşta başarılı olmakla daha ileriki yaşlarda başarılı olma arasında korelasyon bulunup bulunmadığını; bir görevde düşük performans göstermiş olmanın başka biri üzerinde iyi bir performansla telafi edilip edilmediğini görmek istediler. Aynı yaştaki görevlerle farklı yaşlardaki görevler arasında pozitif korelasyonlar açığa çıkmakta idi. Telafi etme hipotezi daha az destekleniyordu. Peck ve Havinghurst, yine bu

gençlerin karakter tiplerini, inceleme konusu edindiler. “Rasyonel-özgeci” (rational-altruistic) olarak adlandırdıkları en yüksek ahlâk tipine en çok yaklaşan gençlerin, anne babalarının kendileri üzerinde ne aşırı hoşgörölü ne de son derece denetleyici oldukları, tersine çocuklarında sosyal uyum ve bağımsız düşünme arasında optimal dengeyi özendirdikleri gençler olduğunu keşfetmişlerdir.

Havinghurst’ın teorisi, onun gelişim görevleri kavramının popülaritesine nazaran beklendiği kadar kadar araştırmaya genelleştirilmemiştir. Fakat bu teori, çocuk ve ergen gelişimi ders kitaplarında geçmekte ve müfredat programlarına ve ders programı dışında kalan aktivitelere uygulanmaktadır (Tryon ve Lilienthal, 1950). Yine, hristiyan eğitiminde (Godin, 1971) ve aile içerisinde (Duvall, 1971) gelişim görevleri konusunda bir ilgi odağı oluşmasına neden olmuştur. Godin, ilk-ergenlikte genci, Hz. İsa’yı tarihi bir figür olarak gören; orta-ergenlikte Tanrı inancına sahip olan; son-ergenlikte ise ahlâklı olmak isteyen, Tanrı’nın rızasını kazanmayı değil de O’nu hoşnut etmeyi dileyen biri olarak görür. Duvall, aile birimi içerisinde olmasının gerektiğine inandığı gelişim görevlerine ilişkin tahmin edilebilir aşamaları sunar.

Erikson’ın Teorisi

Erik Erikson (1968), ergenliği çocukluk ile yetişkinlik arasında ergenin kimliğini aramakta olduğu bir geçiş dönemi olarak değerlendirir. Gençler kendi kendilerine şu tür sorular sorarlar: “Ben kimim?”, “Nereden geldim?” “Anlaşılabilir bir tür geleceğe doğru mu gidiyorum?” “Hayat denen şey nedir?”. Bu soruların amacı, geçmiş ile gelecek arasında uyum sağlamaya, kendine ilişkin bir kesinlik elde etmeye, cinsel kimliği ile barışık olmaya ve bir ideoloji ya da inançlar bütünü geliştirmeye yöneliktir. Bir ideoloji, başkalarına karşı sadakat ya da taahhülle, dengeli ve süregen bir hayatı temin eden günlük alışkanlıklar veya törenleştirmeyle ve otorite karşıtı bir tutumla sağlama bağlanır. Erikson, ahlâkın dış bir kaynak tarafından buyurulmasından ziyade kişinin içinden geldiği hususunda Kohlberg ve Piaget ile aynı görüşü paylaşır.

Bazı ergenler bir kimlik duygusu kazanma hususunda başarılı değildiler. Kişiler olarak biricik oluşlarıyla ve başkalarına bağılıklarının olmamasıyla rahatsızlık duyarlar. Erikson, onların rol karmaşası yaşadıklarını söyler. Onlar ne olduklarını, nereden geldiklerini ya da nereye doğru gittiklerini bilmezler. Tecrit olmuş ve istikametsiz olabilir ya da bazı durumlarda başkalarının kendilerini etkileyen rollerini sorgusuzca kabul edebilirler.

James Marcia (1980), Erikson’ın psikoanalitik ben teorisini dört kimlik tipinde tanımlayacak tarzda genişletti: Bunlar, kimlik karmaşası (identity difusion), askıya alma (moratoryum), kimlik kazanımı (identity achievement) ve sahiplenme (foreclosure)dir. *Kimlik karmaşası*ndaki tipler, amaçsız, karışık ve fırsatçı olma eğilimindedirler. Bunlar, geçmiş ve geleceği az düşünür, birlikte oldukları ve genellikle zayıf benlik kavramları olan kişilerle ilgili farklı rolleri oynarlar. Okulda en kolay dersleri alırlar ve hoşlandıkları şeyleri yapmalarına izin verildiği sürece başkalarının ne yaptıklarını önemsemezler. Çocuk eğitimini otoriteye itaatçı (authoritarian) bir yaklaşımla ele alan bir babanın olduğu ailelerde, aile ilişkileri

çoğunlukla zayıftır. Kimlik karmaşası yaşayan ergenler bir takım sorumlulukları ve değerleri olan yetişkinler dünyasına katılma arzusu taşımazlar. Bu tipler günümüzde, geçmiş nesillerden daha çok görülmektedir.

Askıya almadaki tipler meslek, cinsiyet rolü ve değerler konusunda anlamaya varma gerektiğinin farkındadırlar; fakat, henüz gençlik dönemlerinde ya da yirmili yaşların başlarında bu kararları vermeye hazır değildirler. Onlar, önemli değişiklikler yapmak, farklı işleri denemek, güçlü bir ilişkiden başka birine gitmek, bir dizi yaşam felsefesi ve din değiştirmek için bir deneyim dönemine gereksinim duyarlar. Kaygılı, görüşlerinde uç noktalarda, bağımsız, rekabetçi ve davranışları oldukça değişken olma eğilimindedirler. Askıya alma dönemi bir lüks olduğu için çalışan gençler güç yetiremezler. Askıya alma dönemindeki tipler, mali durumları itibarıyla rahatlık seviyesinde desteklenmiş kolej öğrencileri arasında daha çok görülürler.

Kimlik kazanımındaki tipler, durağan ve olgun, davranışlarında ve tavırlarında tutarlı ve kişilerarası ilişkilerde etkili olma eğilimindedirler. Meslekî tercih hususunda çoğunlukla kesin kararları vardır ve dinî değerleriyle huzurludurlar. Kim olduklarını ve nereye gittiklerini bilirler. Eğer herşey yolunda giderse çok az kimlik krizi meydana gelir. Ama eğer seçilen mesleğin kapıları kapanır ya da evlenmeye niyet ettikleri erkek veya kız arkadaşları tarafından terkedilirse veya seçtikleri dinde dikkatli inceleme sonunda aradıklarını bulamazlarsa, kimlik kazanımındaki tipler, bir yanlış arama süreci içine girerler. Arzu edilen şahsiyet özellikleri ve destekleyici bir aileye sahip olmaları durumunda, alternatiflerle çözüme ulaşır ve kendilerini tatmin edici bir karara varırlar. Diğer tiplerle karşılaştırıldığında bu gençler farklı bir avantaja sahiptirler.

Sahiplenmedeki tipler de yapmak istedikleri mesleğin ne olduğunu, evlenecekleri kişinin özelliklerini ve benimsedikleri dinî düşünce sistemini bilirler. Fakat önündeki bu gayeler doğrudan anne babadan gelmektedir ve sorgulanmadan kabul edilmiştir. Annesi gibi güzellik uzmanı olan ve aynı güzellik okulunda eğitimini alan genç kadın, herhalde bir sahiplenme örneğidir; bu işin kendisinin yapacağı bir iş olduğunu anlamışsa bu böyledir. Sahiplenmedeki tipler, erken evlenen ve bir aile kuran, sıklıkla çalışmakta olan gençlerdir. Bunlar, akranlarında görülen kimlik krizi içinden geçmiyor görünürler. Yine de araştırmalar gösteriyor ki bunlar eleştiriye daha açık (vulnerable), geleneksel değerleri daha çok kabul eden ve otorite şahsiyetler tarafından söylenen şeyleri yapmaya daha eğilimli kişilerdir (Marcia, 1967). Bunlar genellikle baba denetiminde olduğu fakat katı bir disiplinin olmadığı ailelerden gelirler. Bu dört grubun içinde, otonomi hususunda en düşük ve sosyal kabule gereksinim hususunda en yüksek derecede olanlar bunlardır. (Orlofsky, Marcia, ve Lesser, 1973). Eğer iş yerleri kapanırsa ya da eşleri ayrılırsa veya gittikleri kilise papazının adı bir skandala karışırsa, sahiplenmedeki bu tiplerin parçalanmış bu kısımları yeniden bir araya getirmesi ve yaşamlarıyla barışık olmaları çok daha zordur.

Kimlik karmaşası ve sahiplenmedeki tiplerin, Kohlberg'in gelenek öncesi ve geleneksel düzeylerindeki muhakemeye, kimlik kazanım ve askıya almadaki

tiplerinse gelenek sonrası düzeydeki muhakemeye daha denk düştüğünün bir araştırma yazısı (Marcia, 1980) tarafından ortaya konulması, her bir kimlik tipinin karakteristikleri göz önüne alındığında şaşırtıcı bir sonuç olmamaktadır. Kimlik karmaşası ve sahiplenme, her ikisinde, genç insanın doğru ve yanlış kavraması için kendi dışına baktığı harici bir denetim odağının rolünü oynar. Kimlik kazanımı ve askıya alma, her ikisi de, neyin ahlâkî ve neyin ahlâka aykırı olduğuna genç insanın kendi kendine karar verdiği içsel bir kontrol odağının göstergesidir. Ahlâk gelişimi konusunda çalışan hemen hemen bütün psikologlar ahlâkın dinî, siyasî ya da sosyal sınırlamalar vasıtasıyla empoze edilerek değil, kişinin içinden gelmesi gerektiği tanımında birleşmektedirler.

Coles'ın Teorisi

Robert Coles, zengin ve fakir, siyah ve beyaz, dindar ve dindar olmayan çocukların ahlâkî yaşamı üzerinde yıllarca çalıştı. Coles, günümüzde çocukların ve gençlerin büyük çoğunluğunun, almaları gereken kararlarda onlara yol gösterecek sağlam ahlâk ilkelerine ve dinî yönlendirmeye sahip olmadıklarını keşfetti. Onlar, evde ya da okulda çok az eğitim ve rehberlik almaktadırlar. Bunun yerine akran etkisi ya da herhangi bir durumda en çok işe yarar görünen şeylere güvenmektedirler. Coles, ahlâk gelişiminin olabilmesi için dinî inanç ve otoriteye saygı gibi geleneksel değerlerin gerekli olduğuna kesinlikle inanmaktadır. Gençler, “önce ben” ve “ne pahasına olursa olsun kazanma” tutumlarının niçin kabul edilemez olduğunu da anlamalıdır.

Refah ve sefaletin her ikisinin de ahlâk gelişimini olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Düşük yapmanın fena bir şey olup olmadığı ve bir partide içki içmeleri için sıkıştırıldıklarında ne yapacakları gibi hususları içeren sorular karşısında paralı ergenler, bütün gençler içinde en büyük kararsızlık gösterenlerdir. Fakir aileden gelen ergenler uyuşturucu ilaç almak için büyük baskı hissetmekte, otoriteye itaatsizlik etmekte veya bir çeteye katılmaktadırlar. “Fakir koşullarda yaşayan ortaokul ve lise öğrencilerinin yaklaşık %20’si şu ifadeleri onaylamaktadırlar: ‘İntihar fena bir şey değildir, çünkü bir kişi kendi istediği bir şeyi yapma hakkına sahiptir’” (Coles ve Genevie, 1990; s. 46). Bu rakamlar, intiharin fena bir şey olmadığını onaylayan aynı yaştaki diğer öğrencilerin %8 olması sonucuyla uyuşmamaktadır. Bununla beraber, ailede ve kilise içindeki sosyal hayatta din eğitimi almış güneydeki fakir zenci çocukları, Yeni İngiltere (New England)*deki, kendilerine Tanrı’nın çocukları oldukları anlatılmamış ve hayatlarını Allah’ın belirlediği esaslar dahilinde tanzim etmeleri gerektiği bildirilmemiş, bir inanç avantajına sahip olmayan zengin beyaz çocuklardan çok daha iyi davranışlarda bulunmaktadırlar. *The Moral Life of Children* adlı eserinde Coles şu ifadeleri kullanmaktadır: “Her evde, zenci çocukların hayatları ile İsa’nın hayatı ve onun öğretileri arasında aileleri vasıtasıyla kurulan bir bağ olduğunu gördüm. Böyle bir dinî gelenek vasıtasıyla, çocuk önem duygusu ile önem taşıyan şeyler arasında bir bağ kurmaktadır. (s. 34).

---

* Kuzeydoğu Amerika’da Connecticut, Maine, Massachusetts, New Hampshire, Rhode Island, ve Vermont eyaletlerini içine alan bir bölge.

1989 yılının sonbaharında Birleşik Devletler'in her tarafından 4. sınıftan 12. sınıfa kadar olan 5000'in üzerinde çocuk ve gencin denek olduğu büyük bir araştırmada bir takım sorular yöneltildi. Bunlar arasında, "bir şeyin doğru veya yanlış olduğuna nasıl karar verirsiniz?" ve "hangi değerler sistemi ahlâkî kararlarınıza ilham kaynağı olmaktadır?" gibi sorular da vardı. Araştırmanın sponsorluğu Amerikan Kız İzcileri, Lilly Bağış Kurumu ve Mott Vakfı ile birlikte proje yöneticisi olan Robert Coles tarafından üstlenildi. Araştırma sonuçları, günümüz gençliği tarafından kullanılan "ahlâk pusulası"nda büyük bir farklılığın olduğunu ortaya koydu. Araştırmaya katılanların sadece %16'sının, kutsal metinler ya da kilisenin öğrettikleri gibi bir takım dinî otoriteye bağlı oldukları tespit edilmiştir. Diğer %20'si, anne baba ve gençlik liderleri gibi başka otoritelere boyun eğmektedirler. %25'i, herkes için en iyisi olduğunu hissettikleri şeyleri yapabileceklerini söylemişlerdir. Buna karşılık, %18'i o esnada iyi olduğunu hissettikleri ya da kendilerine mutluluk veren şeyleri yapabileceklerini ifade etmişlerdir. %10'u, mevcut durumlarını geliştirmesine ya da başarılı olmalarına yardım edip etmediğini bir ölçüt olarak kullanmışlardır. Diğer %11'inin ise iyi ve kötü ayırmasına karar vermelerine yardım edecek bir açıklamaları olmamıştır (Coles ve Genevie, 1990). Pek çok yetişkin, bir ya da iki nesil önce yaygın geçerliği olan değerlere günümüz gençliğinin sahip olmadığını görünce şaşırılmışlardır. Fakat aynı yetişkinler, materyalizm ve "benin öne çıkışı"na (self-enhancement) vurgu yapan nutuklarının anlaşılabilir farkında değiller. Önceki nesil, bizzat kendisinden daha büyük bir gayeye ihtiyacı olduğunu genç nesle anlatmak için zaman ayırmadı. Yine önceki yetişkinler kendilerinin, şahsi çıkarlarını aşan bir ahlâk şuuruna bağlı olduklarını bizzat davranışlarında da göstermediler. Değişik dinî kontekstlerdeki gençlik din görevlilerinin, günümüz gençliğinin yüzyüze geldiği ahlâkî problemlerin farkında olmaları ve bu çocukların kendi problemleriyle etkili bir şekilde başedebilmelerinde onlara yardım etmeleri için iman mesajını kullanmaları gerekmektedir.

Ergenlerin Ahlâkî Gelişimlerine Yardım Etmek İçin Bazı Öneriler

Ergenlerin, kişisel değerleri toplumsal değerlerden ayırmalarına yardım etmek.

Ahlâk gelişimi, dış bir kaynak tarafından empoze edilmek yerine insanın içinde oluşur demek, ergenlerin göreceli ve kişisel olan değerlerini değişmeyen ve toplumun üzerinde anlaşığı değerlerden ayırmaları hususunda yardıma ihtiyaçları olmadığı anlamına gelmez. Saç biçimi ya da meslek gibi görece değerler, ifade etme özgürlüğü şartına bağlı olarak, bireyi ilgilendirir. Dükkanlardan mal çalmamak ya da trafik işaretlerine aldırılmazlık etmemek gibi değişmeyen değerler bir tercih konusu olmayıp, toplumsal mutabakatla belirlenirler. Gençler, kişisel değerleri benimseme hususunda yapılacak müdahaleye karşı çıkmakta haklıdırlar; fakat herkesin iyiliği için olan değişmez değerlere karşı koyma hakkına sahip bulunmamaktadırlar. Ergenler, değişmez değerleri kendi davranış repertuarları içine almayı reddederlerse, en azından, bu değerlerin neler olduğunu ve bu sapmaya hukuki yaptırımların eşlik edeceğini bilmeleri gerekir. Gençlik din görevlileri, birini diğerinden ayırabilmeleri için, gençler tarafından sunulan başkalarına zarar veren veya bir kanunu ihlal eden

seçenekleri kabul etmeyip bireysel tercihleri yansıtan seçenekleri kabul etmek suretiyle bu kabiliyeti biçimlendirmeleri gerekir. Eğer gençlik din görevlileri, küpe takan gençleri, uyuşturucu madde kullananlar gibi yargıarlarsa, onların kendi kendilerine seçme hakkı olduğu davranışlar ile büyük bir topluluğun mutluluğu için konulduğu gibi kabul edilmesi gereken davranışlar arasında ayırım olduğuna ikna olmaları beklenmemelidir.

Bir çok dinî topluluğun, kendi üyeleri için konulmuş değişmez değerleri olan “yap”lar ve “yapma”lar listesi vardır. Bu listelerde neler olduğu ve ne kadar uzunlukta oldukları bir gruptan diğerine farklılık gösterir. Grup değerleriyle kişisel değerleri birleştiren gençler (Kohlberg’in geleneksel düşünmeci ve Erikson’ın askıya alma tipleri) kendileri ya da gençlik din görevlisi için sorun olmazlar. Fakat diğer ergenler dinî cemaat ve hatta dindar olmayan gruplarla aynı kimliğe bürünürler (identifiy). Sonuçta onlar, kendi ahlâk duygularıyla uyum içinde farklılaşan beklentilerini düzene sokmaya zorlanırlar. Bunlar çoğunlukla sabır ve anlama gereksinimi içinde olan ergenlerdir. Bunlar, kendine önem verdiği kadar başkalarının da mutluluğunu zihinlerinde muhafaza ederek tercihlerinin sonuçları aracılığıyla düşünme ihtiyacında olan ergenlerdir. Din görevlisinin sergileyeyeceği akıllı tavır ve “doğru cevabı” vermeksizin ahlâkî konuları tartışmaya istekli olma durumu, ergenlerin karşı karşıya kaldıkları çatışmaları çözüme kavuşturmalarına yardım edecektir.

Ergenleri bir sonraki yüksek ahlâkî muhakeme aşamasının etkisine sokmak

Bilişsel gelişim teorisinin temel ilkesi, insanların fitraten bir sonraki yüksek aşamada olan bir kimsenin muhakemesinin çekici etkisine sahip oldukları hususudur. Bir grup ortamı içinde hem gerçek hem de farazi ahlâkî ikilemleri tartışmada hemen herkes için “üst biri” (“plus one”) olabilecek bir model bulunmaktadır. İkinci Aşamadaki ergene, Üçüncü Aşamadaki bir ergen muhakemesinin cazibesi hissettirilecektir. Üçüncü Aşamadaki bir ergen, kendi düşünme usûlleriyle içinden çıkılmaz olduğunu sandığı sorunları, Dördüncü Aşamadaki birinin düşünme usûlü ile çözebildiğini görecektir. Dördüncü Aşamadaki ergen, iyi bir vatandaş ve ahlâklı bir insan olmanın, kendi dünyamızdaki bazı değişmelere yapılması gerekenler gözüyle bakmak anlamına geldiğini kavramaya başlayabilecek ve bu değişiklikleri yapmaya koyulacaktır (Aşama 5). Gençlik önderi ya da gençlik din görevlisi, kendileri daha yüksek bir aşamada düşünmeleri şartıyla, yüksek aşamalardaki ergenlere “üst biri” olacak bir model olabilirler. Böylelikle yetişkinler, bir düşünceyi aşılama işlemine başvurmaksızın ergenlerin düşünmelerine etki edebilirler.

James Leming (1981), otuzüçü bir değerler açıklaması yaklaşımını (bu yaklaşımın yürürlükte olduğu gözlenmemiştir), yirmialtı ise bir bilişsel gelişim yaklaşımını (bu sözün yerine getirildiği görülmüştür) kullanan toplam elli dokuz ahlâk eğitim programını yeniden gözden geçirdi. Ahlâkî gelişim aşamalarına dayanan yirmi altı programdan onbeşi, yaşları 11 ile 15 arasında olan orta öğretim düzeyindeki denekler üzerinde yürütülmüş ve bu programlara kayıtlı ergenlerle kayıtlı olmayan bir kontrol grubundan oluşan ergenler arasında istatistiksel açıdan

anlamli farklılıklar olduğu bildirilmiştir. Farklılıklar öğrencilerin sosyo ekonomik durumlarına bakılmaksızın ele alındı. Leming řu sonuca göre, “bu ahlâk gelişim araştırması ergenlerde, müdahalenin 12 ile 32 hafta arasında sürdürdüğü durumlarda bir aşamanın 1/7’si ile 2/3’ü arasında ortalama bir sınıf büyümesi bulunacağı şeklinde makul bir beklentinin var olduğunu göstermektedir.” (s. 160). Programlarda kullanılan metodlar, aşama gelişiminin ilerlemesi için Kohlberg (1978) tarafından zorunlu olarak kaydedilen metodlardı. Yani, bir sonraki yüksek muhakeme aşamasının etkisine maruz bırakma, kişinin hali hazırdaki muhakeme düzeyinin çözemediği problemleri ortaya çıkaran durumların etkisine sokma ve açık bir şekilde birbirine zıt ahlâkî görüşlerin karşılaştırıldığı bir değiş-tokuş ve diyalog atmosferi oluşturma. Dennis Dirks (1988), muhafazakâr evanjelik kurumlarının üyelerinde görülen beklenenden daha düşük sonuçların, muhtemelen bilişsel uyumsuzluğun olmaması ve kilisenin başındaki kişilerin yenilikçi düşünceyi özendirmek yerine kendi düşüncelerinin kabullenilmesini istemelerinden kaynaklandığını yazmaktadır. Halbuki bu durum, sürekli bilişsel çelişkiler sergileyen, dinleyenlere kelimelerin anlamlarını sorgulattıran İsa’nın meselleriyle çalışmaktadır.

Ergenlere, başkalarına yardım etme fırsatı vermek

Başkalarına yardım etme; kapı komşusuna yapılacak olan yardımdan, hastaneler, hasta bakım evleri, günlük bakım merkezleri veya evsizler için barınak gibi kâr amacı gütmeyen kurumlar tarafından yapılan yardımlara kadar sıralanabilir. Kendileriyle gençlerin özdeşleştiği dinî grupların din hizmetlerinin bir bölümü, kendi bölgelerindeki ihtiyaç içinde bulunan kilise veya sinagog üyelerine yardım etmektir. Arasına gayret eden ve çaba harcayan birileri olmak yerine, bu imkânların dinî toplumun süregen fonksiyonları olması gerekir. Genç nesle diğergamlık, şefkat, nezaket, cömertlik, ve sorumluluk gibi değerleri öğretmenin, onlara başkalarına yardım imkânı vermektan daha iyi bir metodu bulunmamaktadır. Ergenler, başkalarının hayatlarında bir değişiklik yapabileceklerini, komşuluğa olumlu bir tarzda katkıda bulunabileceklerini, takdir edildiğini ve kendisine ihtiyaç duyulduğunu, dünyayı içinde yaşanacak daha iyi bir yer yapma hususunda yaşamsal bir göreve sahip olduğunu görme gereksinimi içindedirler. Terry Anderson (1988), Atlanta halk okul sisteminde 1984 yılında, Lise öğrencilerinin diploma alabilme şartlarından biri olarak yetmiş beş saat toplum hizmeti verme zorunluluğu getiren bir uygulamanın başladığını haber vermektedir. Sonuçlar oldukça olumluydu. Anderson, değerlerin önemle vurgulandığı San Marcos ve California’daki bir programın da içinde bulunduğu, Birleşik Devletler’in her tarafında kullanılan başka programlardan da söz eder. San Marcos’daki eğitimciler, üç yıl içinde sonuçlar 8. sınıflar için %26’nın üstünde, lise öğrencileri için %29’lar civarındaydı. Uyuşturucu ilaç kullanmaktan dolayı okuldan uzaklaştırılanların sayısında %65 gibi bir azalma ve genç hamileliklerde (teen pregnancies) %90 gibi bir düşüş olmuştu. Okulu bırakan öğrenci oranı, %21.2 olan eyalet ortalaması ile kıyaslandığında %1.9 idi. Okulda etkili olan bu programlar, kilise ortamı içinde kullanıldığında da etkili olabilir.

Ergen Cinselliği

Ergenler fiziksel olarak çocuk yapma kabiliyetine sahiptirler; fakat ne duygusal ne de ekonomik olarak onları büyütüp yetiştirmeye hazır bulunmaktadırlar. Ergenliğin altı veya daha fazla yıl süren bir döneme yayıldığı kompleks yapıdaki toplumumuzda, gençlerden cinsel dürtülerini kontrol altında tutmaları bekleniyor. Halbuki onlar enerjilerini, bir mesleğin yetişkin görevlerine hazırlanmak, ekonomik bağımsızlık kazanmak ve toplumsal yönden olgunlaşmak için sarfetmektedirler. Yakınlık kurmaya hazır olmaları için, onların önce kendi kimlikleriyle barışmaları gerekir (Erikson, 1968) ve yakınlık kurma işi zaman alır, fazla zaman gerektirir. Yani kişi önce kendisiyle, sonra arkadaşlarıyla ve nihayet kendisinden başka hiçbir kimse ile dostluk kurmayı arzu etmediği özel bir kişi ile yakınlık kurar. Erikson, bu özel ilişkinin evliliğin tesisine imkân sağlayacağına ve ardından bu birliktelikten meydana gelecek çocuklar için güvenli bir temel oluşturacağına inanır. Gençler, iyi birer anne-baba olmaları için gerekli olan psikolojik süreçlerden geçecek kadar zamana sahip bulunmamaktadırlar. Başka bazı psikologlar, anne-babalığın beraberinde getirdiği zor bir takım kararları alabilmeleri için ergenlerin entelektüel olarak da hazır olmadıklarını düşünürler. “İnsan organizması ilk ergenlikte (on yaşından onbeş yaşına kadar) cinsel üretkenlik açısından olgun bir insan olmasına rağmen, gençlik yıllarının sonuna kadar beyin tam olarak yetişkin gelişim aşamasına ulaşmamaktadır (Hamburg ve Takanishi, 1989; s. 825).

Ergen Gebeliği

Bu psikolojik ve zihinsel açıdan hazır olmama durumunu gözönünde bulundurarak ergen gebelikleri ile ilgili rakamlara bakıldığında oldukça şaşırtıcı bulunacaktır. Her yıl bir milyondan fazla Amerikan genç kız hamile kalmaktadır. Bunlardan 4/5'i henüz evli değildir. Siyahların oranı beyazların yaklaşık iki katıdır. Düşük yapma vakası beyaz ergenlerde (%47) siyalara (%41) oranla daha fazla görülmekte ve çocuğun doğması için evlenme durumu beyaz ergenlerde (%35 evlilik sonrası doğumlar) siyah ergenlere göre (% 8 evlilik sonrası doğumlar) daha fazla görülmektedir. Sonuç olarak beyaz bebeklerin %19'u ve siyah bebeklerin %51'i evli olmayan anneler tarafından doğrulmaktadır (Wallis, 1985). Birleşik Devletler'de ergenler arasındaki gebelik oranı, Britanya, Kanada, Fransa, İsviçre veya Hollanda'dakilerin iki katından daha fazladır. Bu durum, Birleşik Devletler'de cinsel davranışın sıklığından değil, gebelik önleyici metodların Amerikan gençleri arasında daha seyrek kullanılmasından kaynaklandığı şeklinde yorumlanmaktadır (Adler, Katz ve Jackson, 1985).

Dikkatlerin yoğunlaştığı husus genellikle, çocuğuna bakıp büyüten evlenmemiş anne (unwed mother)dir. Fakat çok yakın zamanlarda yapılan çalışmalarda genç baba incelenmeye başlandı. Stengel (1985), kamuoyunun kendilerinden beklemedikleri bir şekilde genç babaların çoğunlukla daha önemseyici oldukları ve daha çok sorumluluk hissettiklerini bildirmiştir. Ne var ki düşük gelir, bir çocuğa nasıl bakılacağı hususundaki şaşkınlık ve genç annenin ailesi tarafından reddedilmesi, çoğu kez genç babaların bu işin üstesinden gelemeyecekleri anlamına gelmektedir. Onların anne ve çocuk ile ilişkileri sıklıkla süreklilik içinde ve kısa olmaktadır. Bazı ailelerde, ergen gebeliği döngüsü defalarca tekrarlanır; onikisinden

onaltı yaşına kadar kendi doğruları içinde anne baba olan henüz evlenmemiş gençlerden dünyaya gelen çocuklar da ...

Evlilik Öncesi Cinsel İlişkiyle İlgili Tutumlar

Davranışlar tutumlardan ayrı düşünülemez ve aralarında bire bir ilişki olmamasına rağmen bir kimsenin ne yaptığı ve ne düşündüğü ile eylemi arasında sıklıkla bir ilişki sözkonusudur. 1969 ve 1985 arasında, evlilik öncesi cinsel ilişkinin yanlış olduğunu düşünen Amerikalıların oranı, 1969'dan 1985'e kadar %68'den %39'a gerileyerek 29 puan düştü. 1987'de tekrar %46'ya yükseldi. Bu yükseliş, muhtemelen Herpes* ve AIDS gibi cinsel yolla bulaşan hastalıkların artış göstermesi kaygısından kaynaklanmaktadır (*Gallup Report*, 1987, August). 1989 yılının Ocak ayında yarısı kız yarısı erkek olmak üzere toplam 2.046 gence cinsel konular, din, okul, aile ve gelecek planları konusunda Market Facts Inc. tarafından bir anket uygulandı. Daha sonra sonuçlar *Seventeen* dergisinde yayınlandı (Chace, 1989). Bu sonuçlara göre kızların %44'ü ve erkeklerin %54'ü "evlilik öncesi cinsel ilişkinin yanlış bir yanı yok" şeklindeki ifadeye katıldıklarını belirtmişlerdir. 1989 yılının sonbahar ayında Amerikan Kız İzçileri'nin talebi üzerine, 4. sınıftan 12. sınıfa kadar 5000 çocuk üzerinde Louis Harris tarafından başka bir araştırma yürütüldü. Bu araştırmada, "orta okul ve lise düzeyindeki erkek çocukların %54'ü, kız çocukların %22'si sevdiği biriyle cinsel ilişkide bulduklarını; erkek çocukların %11'i ve kız çocukların %22'si ise eğer başarabilirlerse "böyle bir şeyi yapmayı evliliğe kadar ertelemeye çalışacaklarını" ifade etmişlerdir (Hellmich, 1990). *The Gallup Report* (1987, August), evlilik öncesi cinsel ilişkinin yaşlı erkek ve kadınlar tarafından genç yetişkin erkek ve kadınlara nazaran daha az onaylandığını tespit etmiştir. Altmışbeş yaşın üzerindeki kişiler ve Evanjelikler en yüksek oranda karşı çıkanlar olmuşlardır (her biri için %70). Protestan ve Katolikler 1969'da bile bu civardaydı (sırasıyla %70 ve %72) fakat 1987'ye gelindiğinde Protestanların sadece %50'si ve Katoliklerin sadece %39'u evlilik öncesi cinsel ilişkiyi onaylamadıklarını ifade etmişlerdir.

Bu sayılardan anlaşılmalıdır ki pek çok insanın zihinlerindeki evlilik öncesi cinsel ilişkiyle ilgili tablo ergenler ve genç yetişkinler tarafından onaylanmakta fakat anne babalar ve dinî şahsiyetler tarafından doğru bulunmamaktadır. "Kabahat"ı ergenlerin akran grupları üzerine yüklemek ve toplumu bütünüyle sorumlu tutmamakla adaletsizlik etmiş oluruz. Günümüz reklam dünyası ve televizyon programları aracılığıyla, fiziki açıdan olgun olan herhangi bir kişi için cinsel ilişkinin fena bir şey olmadığı ve tam anlamıyla zevk için meşgul olunabileceği iletilmektedir. "Bir yıl içinde ortalama bir seyirci kesimi, akşam 19.00-23.00 arasında televizyonda cinsel ilişkiyi akla getiren 9.000'in üzerinde sahneyi görmekte ya da bunu çağrıştıran sözleri duymaktadırlar" (Wallis, 1985; s. 81). Yetişkinler arasında evliliğin faydaları gözetilmeksizin birlikte yaşayan çiftlerin büyük sayılarda olması, ergenler tarafından "başkaları bu şekilde yaşarlarsa kendilerinin de böyle yaşayabilecekleri" şeklinde anlaşılıp yorumlanmaktadır.

---

* Deri üzerinde ya da mukozada kabarcık dökmesi ile karakterize, herpes virüsünün sebep olduğu birkaç hastalıktan herhangi biri

Akran Etkisi

Bu ifade, akran grubunun gençleri etkileme hususunda bir rolü olmadığı anlamında alınmamalıdır; çünkü nedenlere ilişkin gözlemler ve araştırma çalışmaları, arkadaşlarının söylediği ve yaptığı şeylerin onlar üzerinde farklı etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Oniki yaşında pek çok çocuk, anne babalarından çok yaşlılarıyla çıkıp gezmeyi yeğlemektedirler. Ondört yaşında, dış görünüşle son derece ilgilenmekte, akran grubu ile bir kimlik duygusu oluşturmakta, daha düşük bir anne baba düşüncesine sahip olmakta ve anne babalarından duygusal olarak uzaklaşmaktadırlar. Onyediy yaşına gelinceye kadar, kim oldukları hususunda daha iyi bir duyguya sahip olmakta, kendine daha çok güvenmekte ve daha büyük bir duygusal denge sergilemektedirler (Hellmich, 1986). Orta okul ve liseye gelişle birlikte ergen, inançlar, değerler ve tutumlar açısından daha büyük ve daha heterojen gruplarla tanışır. Sonuçta, ergenler kendisine öğretilen şeyleri sorgulamaya başlarlar. Arkadaşları tarafından kabul edilme herşeyin üzerinde önem taşır. Ergen, dış görünüş, konuşma ve hareketleri hususunda bu kabul edilmeyi kazanabilmesi için çok farklı olamaz.

Cinsellikle meşgul olma, ergenler tarafından kendilerine yönelik ilginin artmasının bir yolu olarak görülmektedir. Newcomer, Undry ve Cameron (1983) ortaokul düzeyinde yaptıkları bir çalışmada, daha popüler olmak için, karşıt cins akranlar tarafından çoğunlukla cinsel deneyime sahip gençlerin tercih edildiğini tespit etmişlerdir. Cinsel deneyim, bağımsızlık duygularıyla da ilişkiliydi. Florida eyaletinin bir şehir bölgesindeki kamuya ait ortaokullardan 1.153 ergene kendi kendilerine bir anket uygulattırıldı. Bu anket ile ergenlerin cinsellikle meşgul olma hususundaki tutumları, cinsellikle meşgul olma hususunda en iyi arkadaşının tutumları, cinsel ilişkiye girip girmedikleri ve en iyi arkadaşlarının cinsel ilişkiye girip girmedikleri tespit edilmek istenmiştir. İki yıl sonra siyah veya beyaz erkekler üzerinde yapılan bunu tamamlayıcı bir çalışma, bakirelikten cinsel ilişkiye geçişte aynı veya karşıt cins en yakın arkadaş etkisi olduğuna dair bir kanıtın bulunmadığını ortaya çıkardı. Bunun aksine, beyaz kızların -erkek veya kız olsun- eğer en iyi arkadaşları cinsel ilişkide bulunmuşlarsa, iki yıl içinde iki kezden daha fazla cinsel ilişkiye girdikleri tespit edilmiştir. (Billy and Undry, 1985).

Literatürü yeniden gözden geçirdikten sonra Woodroof (1985), ergen cinsel davranışı üzerinde en büyük denetim gücü kullanan referans grubunun anne babadan çok akranlar olduğu sonucuna varmıştır. Bu sonuç, yaşları 12 ile 17 arasındaki 1000 ergen üzerinde Louis Harris tarafından 1986 yılında yapılan bir çalışmada ortaya çıkan, kızların %73'ü ve erkeklerin %50'sinin cinsel ilişkiye girmede akran baskısının ana neden olduğunu belirttikleri sonucuyla uyum içindedir. Diğer taraftan, Coles ve Genevie (1990)'nin bahsettiği bir çalışmada ortaokul ve lise öğrencilerinin sadece %11'i cinsel ilişkiye girmek için "çok" baskı hissettiklerini ifade etmişlerdir.

Yetişkin Etkisi

Gençler, cinsellik hakkında bilgi danışmak için akranları yerine bir yetişkine gitmeyi düşündükleri zaman, kilise veya sinagoptaki birine gitmektense

daha çok anne babalarına yaklaşılmaktadırlar. Sekiz halk ortaokulundaki 760 öğrenciden sadece %1'i cinsel konuları bir papaza, din görevlisine veya hahama ya da dinî lidere veya kilise içinde bulunan sıradan bir insana danışabileceklerini söylemişlerdir (*Search Institute Source*, 1989). Sponsorluğu Amerikan Kız İzçileri tarafından yapılan bir araştırmada 5000'in üzerindeki çocuk ve gençten sadece %3'ü ahlâkî bir problemine çözüm bulmak için papazların bir üyesini aradıklarını ifade etmiştir. Bu grubun %82'sinin Allah'ın varlığına inandığı, %40'ının günlük olarak ibadet ettikleri ve 1/3'ten fazlasının hayatlarının akışını değiştiren anlamlı bir dinî yaşantıya sahip olduklarını söylemeleri göz önünde bulundurulduğunda bu oranlar görece küçük rakamlardır. Aile dışındaki yetişkinlere danışmama meselesi, Jeff Meade (1990) tarafından "Duvarkağıdı Faktörü" olarak isimlendirilmiştir. Bu sonuçlar, çocukların ve ergenlerin artık geleneksel otorite figürlerini ciddiye almadıklarını göstermektedir. "Çocukların yaşamlarında gerçekten önem arzeden doğru ve yanlış problemleri ortaya çıktığında öğretmenler ve papazlar daha çok duvar kağıdı gibi, neredeyse sadece dekoratif bir görev ifa etmektedirler" (s. 47).

Araştırmaların gösterdiği gibi, eğer ergenler üzerinde akranlar en büyük, anne babalar ikinci, öğretmenler üçüncü ve dinî liderler en az etkiye sahipse bu durumda gençlik çalışmacısı, genç insanları cinsel etkinlikten vazgeçirme hususunda ne tür bir görev üstlenecektir? Bu manzara belki iç açıcı gelmeyebilir, fakat, gençlik çalışmacısı çok daha büyük bir dekorun parçasıdır. Gençlik üzerinde dinin bütün olarak etkisi belki görüldüğünden daha büyük bir paya sahiptir. Bunun için dindar gençler ile dindar olmayan gençler arasında cinsel yönelimleri ile ilgili tutum ve davranışları karşılaştırmalı olarak inceleyen araştırmalara bakmamız gerekecektir.

Dinin Etkisi Var mıdır?

Bu konuda pekçok araştırma yapılmış, ancak çok azı yayınlanmıştır. Yayınlanmış ve yayınlanmamış çalışmaların sonuçları arasında bir benzerlik olup olmadığını öğrenme imkanımız bulunmamaktadır. Fakat, yayınlanmış çalışmalar bile, ergenlerin cinsel davranışı üzerinde dinin etkisi olduğu hususunda az sayıda mutabakat olduğunu göstermektedir. New York'un kenar mahallelerinden 75 erkek ve 85 kızdan oluşan lise öğrencilerine McCormick, Izzo ve Folcik (1985) tarafından bir anket uygulandı ve bu öğrencilere kişisel değerleri ve cinsel deneyimleri hakkında sorular soruldu. Çok dindar öğrencilerin daha az dindar olanlara göre cinsel ilişkiden daha uzak durma eğiliminde oldukları gözlemlendi. Sheppard (1989), *Christian Parenting Today* için yazdığı özet bir makalede, "araştırmanın, Hristiyan gençlerin cinsel davranışı ile Amerikan gençlerinden oluşan bir örneklem grubu arasında çok az bir farklılık gösterdiğini" ifade etmiştir (s. 68). Bu ifade, sekiz evanjelik mezhebine mensup yaşları 12 ile 18 arasındaki 1438 gençle 1987 yılı yaz boyunca yürütülen bir araştırmaya dayanmaktadır. Bu araştırma, California'daki Barna Glendale Araştırma Grubu tarafından sağlanan yardımla the Josh McDowell tarafından yapıldı. Kiliseye giden bu ergenlerin %43'ünün cinsel ilişki deneyimi bulunmaktadır. Diğer %21'i, göğüsler ya da cinsel organları okşama şeklinde bir ilişki içinde bulunmuştur. Hemen hemen %30'u, eğer gebelikle sonuçlanmayacağından emin olsalar cinsel ilişkide bulunabileceklerini; %40'ı ise,

bir kişiyle evlenmek niyetinde iseler onunla cinsel ilişkinin kabul edilebilir olduğunu ifade etmişlerdir (Sheppard, 1989).

1970'li yıllar boyunca ve 1980'li yılların başında bu konu hakkında yayınlanmış literatürün Woodroof tarafından yapılan özeti çok farklı sonuçları açığa çıkarmıştır. Woodroof (1986), dindarlık derecesi ile cinsel ilişki hadisesi arasında tutarlı bir ters ilişki keşfetmiştir. Hristiyan kiliseleri ile ilişkisi bulunan sekiz koleje devam eden 477 birinci sınıf öğrencisi ile bizzat Woodroof'un yaptığı bir çalışma da bu ilişkiyi desteklemiştir. Aynı şekilde Mahoney (1980), dindarlık düzeyi yüksek olan ergenlerin muhtemelen daha az cinsel davranışla meşgul olduklarını tespit etmiştir. Başka bir çalışmada, Jensen, Newell ve Holman (1990), Birleşik Devletlerin Oklahoma eyaletinin Lawton şehrindeki Cameron Üniversitesi ve Wisconsin-Stout Üniversitesinde aile ilişkileri sınıflarına kayıtlı 423 bekar öğrencinin cinsel ilişkiye girme sıklığını incelediler. Beş yönlü bir değişken analizi tasarımı, kiliseye devam etme, yaş, eyalet, cinsiyet ve cinsel hoşgörülüğe yönelik tutum değişkenlerinden oluşmaktaydı. Kiliseye devam etme ile birbirini etkilemesine rağmen cinsel hoşgörülüğe yönelik tutum tek anlamlı tahmin idi. Şöyle ki, kiliseye devam eden hoşgörülü olmayan erkek ve kadınlar en düşük cinsel davranış sıklığına sahiptiler, fakat, yine kiliseye her hafta devam eden hoşgörülü denekler en yüksek cinsel ilişki sıklığına sahip olanlar idi.

Bu durumda tutumların, ergenin cinsel davranışı ile ilişkili olduğu her defasında ortaya çıkmaktadır. Dinî inanç ilişkili olabilir veya olmayabilir. Fakat daha ileri yaştaki ergenlerde, tutum ve inanç bu kadar kolayca ayırt edilememektedir. Davids (1982), Toronto'daki York Üniversitesindeki 298 Yahudi öğrenci üzerinde yaptığı inceleme sonucunda dinî inancın önemli olduğunu keşfetmiştir. Dinî pratikleri daha çok yapan ve Yahudi dininin daha büyük bir güç olduğunu kabul eden öğrenciler evlilik öncesi cinsel ilişkiyi daha az onaylamaktadırlar. Daha önce, Indiana Eyalet Üniversitesinde son ergenlik çağındaki 443 öğrenci üzerinde Clouse (1973) tarafından yapılan bir çalışmada, "her iki kişi de istekli olduğu sürece evlilik öncesi cinsel ilişki yanlış bir davranış değildir" ifadesine verdikleri cevaplarda dindar muhafazakârlar ile dindar liberaller arasında istatistik açıdan anlamlı bir farklılık olduğu kaydedilmiştir. Hristiyan inancının temel doktrinlerini kabul eden öğrenciler bu ifadeye kayda değer tarzda daha az katılmaktadırlar. Medora ve Woodward (1982) da, Nebraska-Lincoln Üniversitesindeki insan gelişimi kurslarına kayıtlı dindar ve dindar olmayan öğrenciler arasında evlilik öncesi cinsel ilişki ile ilgili görüşler hususunda anlamlı farklılıklar olduğunu tespit etmişlerdir.

Bu araştırmalar neticesinde dinin rolüne ilişkin bir mutabakatın olmayışı bir kaç şekilde izah edilebilir: Araştırma kapsamına alınan ergenlerin yaşı, dindarlığın tanımı, araştırmanın yapıldığı zaman dilimi, cinsel davranışın veya cinsel davranışa yönelik tavrın incelenip incelenmediği, soruların ifade şekli ve içeriği, kullanılan istatistiğin türü ve araştırma raporunu hazırlama metodu... bütün bunlar düşünülen faktörlerdir. Günümüzde genç neslin cinsel davranışı üzerinde dinin nasıl bir etki yaptığı hususunda kesin bir sonuca ulaşılmadan önce daha pek çok araştırmanın yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Evlilik öncesi Cinsel İlişkiyi Geciktirme

Yukarıda ifade edildiği gibi bazı dinî şahsiyetler ve bu denli dindar olmayan bazı kimseler, cinsel ilişkinin sadece evlilik ilişkisi içinde meydana gelmesi gerektiğine inanırlar. Bu en uygun olan ve özendirilmesi gereken bir durumdur; fakat pek çok ergen için gerçekçi değildir. Sahip olunan tabii biyolojik arzular, reklamlarda cinsel unsurların kullanılması, cinsel davranış ile birlikte ortaya çıkan zevk ve haz duygusu, cinsel etkinliğin yetişkin olmayı çağrıştırması ve fiziksel olarak olgun hale gelen şahısların cinsel davranışta bulunacağı şeklinde toplumun bir beklenti içinde olması yüzünden, günümüzde vatandaşların karşı karşıya geldikleri bu sorun, artık ergen bakirelerin evleninceye dek nasıl korunacakları hususundan ziyade cinsel yakınlığın başladığı çağı geciktirmenin nasıl mümkün olacağı şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Cinsel faaliyette bulunan ileri yaştaki ergenlerin oranında düşüş olabileceğine ilişkin bazı sonuçlardan sözedilmektedir. Fakat, genç ergenler arasında, bilhassa onaltı yaşın altında olanlarda yükseliş olduğu görülmektedir (Jackson ve Hornbeck, 1989). Cinsel faaliyet sıklığı tabii olarak yaşla birlikte artmaktadır. 2.046 genç ve genç yetişkin üzerinde yapılan ve *Seventeen* dergisinde yayınlanan bir araştırmada, erkek ve kız çocuklarının %24'ü onbeş yaşına gelinceye kadar cinsel deneyimine sahip bulunmaktadırlar. Onsekiz yaşına kadar %60'ının ve yirmi iki yaşına kadar %82'sinin cinsel deneyimi bulunmaktadır. Gençler ortalama onaltı yaşlarında bekaretlerini kaybetmektedirler (Chace, 1989). Bu rakamlar, Ulusal Sağlık İstatistikleri Merkezi tarafından verilen, 1988 yılında yaşları 15-18 arasındaki genç kızların %54'ünün cinsel ilişkide buldukları şeklindeki verilere nazaran biraz yüksek bulunmaktadır. Aksine, altı yıl önceki benzer bir araştırma bu yaşlardaki kızların %47'sinin cinsel ilişkide bulduklarını göstermektedir (Erken cinsel ilişkide bulunan gençlik çağındaki kızlarla ilgili araştırma bulguları, 1990).

Ergen, yaşça ne kadar küçük olursa o oranda doğum kontrolü yapma alışkanlığı azalmaktadır. Daha büyük ergenlerde prezervatif kullanımının arttığına dair bazı bulgular mevcuttur. 1979 yılında yaşları 17-19 arasındaki 609 erkek ergen üzerinde yapılan araştırma sonunda elde edilen bilgilerle 1988 yılında aynı yaştaki 742 erkek ergen üzerinde yapılan araştırma neticeleri, Ulusal Ergen Erkekler Araştırma Kurumu tarafından karşılaştırıldı. 1979'da %21 olan prezervatif kullanımı 1988'de %58'e yükselmişti. Bu yükselişin nedeni, bir çocuk babası olma korkusundan değil, AIDS mikrobu kapma korkusuyla ilişkili olduğu ortaya çıkmaktadır (Landers, 1990). Bu durumda, ergen ne kadar genç olursa çocuk sahibi olma ve cinsel yolla bulaşan bir hastalık kapma riski de o oranda yüksek olmaktadır. "Ergenler cinsel yolla bulaşan hastalıklara tehlikeli oranlarda sahip bulunmaktadırlar. Bütün ergenlerin tam dörtte biri liseden mezun olmadan önce cinsel yolla bulaşan bir hastalığa yakalanmaktadır... Genç ergenler arasında, bel soğukluğu (gonore) hastalığının görülme oranı, meselâ, erkek ergenler için 1966'da 100.000'de 10 iken 1985'te 100.000'de 24'e; ergen kızlar için aynı zaman periyodu içinde 100.000'de 18,5'dan 100.000'de 73'e yükselmiştir" (Jackson ve Hornbeck, 1989; s. 834). Her yıl 2,5 milyon gencin cinsel yolla bulaşan bir hastalığa yakalandığı tahmin edilmektedir (Landers, 1988, Kasım). Genç ergenlerin, cinsel

yakınlık kurmanın bütün neticelerini düşünebilme hususundaki görünen yetersizlikleri, cinsel davranışın kritik bir sorunu başlattığı bu yaşın yükününün daha da artmasına neden olmaktadır.

Yakınlık Kurma Aşamaları ve Evlilik Öncesi Cinsel İlişkiyi Geciktirme

Daha önce ifade edildiği gibi, Erikson (1968), ergenlerin kendi kimlikleriyle anlaşmaya vardıkları bir aşamada bulduklarını yazmıştır. Onlar, kendilerinin kim oldukları sorusuna tatmin edici bir şekilde cevap verinceye kadar başkalarıyla yakın ilişkiler kurma durumunda değildirler. Ergenler, başkalarıyla samimi ve devam eden dostluklar kurabilmeleri için kişiler olarak kendi kendileriyle rahat ve huzurlu olmalıdırlar. Cinsel yakınlık kurma, özel bir kişi ile müstesna bir ilişkinin zirve noktasıdır. Ard arda gelen bu tür bir yakınlık içinde oluş, bu birliktelikten doğan çocukların güven gereksinimini temin edecektir. O halde anne-baba olma, yakınlık kurma neticesinde ortaya çıkar ve yakınlık kurma da kimlik oluşumundan sonra meydana gelir. Eğer cinsel yakınlık, kimlik oluşumundan önce ortaya çıkarsa karmaşaya neden olur. Bir anne-baba “kendini bulmak” için aileden ayrıldığında, geriye dönük bu davranış, şahsiyet gelişimi için gerekli olan tabii düzenin kendi istikametinde işlemediğinin bir göstergesi olmaktadır.

Son ergenlik ve ilk yetişkinlik dönemi, yakınlık kurma gelişimi için en uygun zaman olmaktadır. Desmond Morris (1971), *Intimate Behaviour* adlı eserinde bir insanın aşk macerası sırasında geçtiği oniki basamaklı bir alanı gözler önüne serer. Bu basamakları geçişte meydana gelebilecek herhangi bir sıçrama (ani geçiş), iki seven arasındaki ilişkinin nitelik ve niceliğine gölge düşürür. ...*

Donald Joy (1985), *Bonding: Relationships in the Image of God* adlı eserinde Desmond Morris'in on iki basamağını, karı ve koca arasındaki ilişkiye uygulamaktadır. Bir erkek anne ve babasından ayrılmaya hazır olduğunda bu aşamalar başlamakta, arkadaşına bağlanmakta ve onunla adeta bir beden olmaktadır (Tekvin** 2:24***). Bedenle göz teması, göz göze gelme ve karşılıklı konuşmanın yer aldığı ilk üç adım, başka bir kişiye bağlanma için hazır bulunma işaretini verir. Bu aşamalar “dokunma olmaksızın” gerçekleşir ve hızlı bir şekilde birbirini takip eder ya da aylar süren bir dönemde ortaya çıkar. Her halükârda genç kendisini ailesinden ayrı yaşamaya hazırlanmaktadır. Orta yerde yer alan altı basamak, tesadüfi bir dokunuştan arkadaşının bedenini keşfe kadar kız arkadaşına bağlanma sürecidir. Eğer bu basamaklar geniş bir zaman periyoduna yayılmış olarak yavaş bir şekilde ortaya çıkarsa ilişkiler daha sağlam temeller üzerine oturacaktır. Ağızın göğüsle

* Yazar, Desmond Morris'in *Intimate Behaviour* adlı eserinden nakil yaparak makalesinde yaklaşık bir sayfalık bölümde bu basamaklar hakkında kısa açıklamalar yapmıştır. Bu bölümün yayınlanması uygun görülmemiştir. Metnin muhtevasında kopukluk oluşmaması ve konuyla ilgilenen araştırmacıların içerik hakkında bilgi sahibi olmaları için bu basamakları sadece başlıklar halinde burada sıralamayı uygun gördük. Bu basamaklar şunlardır: 1. Eye to body, 2. Eye to eye, 3. Voice to voice, 4. Hand to hand, 5. Arm to shoulder, 6. Arm to waist, 7. Mouth to mouth, 8. Head to head, 9. Hand to body, 10. Mouth to breast, 11. Hand to genitals, 12. Genitals to genitals.

** Eski Ahit'in ilk kitabı.

*** Bu ibare Eski Ahit'te şu şekilde geçmektedir: “Bunun için insan anasını ve babasını bırakacak, ve karısına yapışacaktır, ve bir beden olacaklardır.” Tekvin, 2:24.

teması, elle genital organları uyarma ve genital organlarla birleşmeden oluşan bu son üç aşama, hayat boyu devam edebilecek bir ilişkiyi tesis etmek suretiyle iki kişiyi tek vücut yapacaktır.

Çiftleri birbirine bağlayan bu ilişki, yaratılış düzeninin bir parçası, Adem ve Havva ve bütün çiftlerin uyacakları İlâhî iradedir. Joy, Desmond Morris'in 12 basamağının, "baştan başa Yahudi-Hristiyan tasarımında yapılan sıralamaya benzemekte" olduğunu yazar (s. 43). Joy, yaş ve ekonomik ilgileri çekici olma ve şahsiyetle alakalı olanların üstünde tutarak anne-babaların erkek veya kız çocuklarının ilişkilerini bozmaya çalışmalarının ciddi bir mesele olduğunu düşünür. O, erken evlenmenin, bir kimseye doğum kontrol önlemlerini alması ya da düşük yapması için değil, çocuk sahibi olmasının öğütlenmesi halinde tercih edilebilir olduğuna inanmaktadır. Allah iki insanı birleştirirse hiç kimse onları birbirinden ayırmamalıdır.

Ayrıca Joy, hayatlarında ilâhî prensiplere riayet eden dindar gençlerin, evlilik dışındaki cinsel yakınlığın yaratılış düzenine aykırı düşüğünün ve daha sonraki evlilik ilişkisini zayıflatacağının farkında olmaları gerektiğini düşünür. Basamakları tanıma ve belli bir zaman dilimi içinde herbirini gerçek sırasına göre yerine getirme ve son basamakları evlilik gecesine bırakmayı öğrenme, cinsel yakınlık kurma isteği ortaya çıktığı zaman bu süreyi yavaşlatacaktır. Bu aynı zamanda rastgele cinsel ilişkide bulunma davranışından da vazgeçirecek, caydırıcı olacaktır.

Bu düşünce kadar merak konusu olan husus, orta basamakların yavaş geçilmesi ve son basamakların evliliğe saklanması, güçlü bir evlilik bağı kurmak için zaruri olduğu şeklindeki Joy'un iddiasını doğrulayan veya yanlışlayan pek az araştırmanın yapılmış olmasıdır. En uygun zaman dilimi, çok sayıda şahsiyet özelliklerinin devreye girmesinin yanısıra haz veren şeyleri ertelemeye istekli olma hususunda bir çiftten diğere farklılık gösterebilir. Bununla beraber, basamaklar arasında ağır bir ilerlemeyi desteklemek için bazı deliller de mevcuttur. En kötü tablo, saldırganın aradaki basamakları atlayarak mümkün olduğu kadar hızlı bir şekilde alt etme ve kurban olarak seçme arzusu içinde birinci basamaktan onikinci basamağa geçtiği zorla yapılan tecavüz olayıdır. Eğlenceye yönelik seks bununla karşılaştırıldığında, karşılıklı rızaya dayalıdır ve her iki tarafa da fiziksel bir haz verir; fakat, her iki kişinin bir diğere üzerinde bir hak talebinin olmadığını anlama sözkonusudur ve bir bağ meydana gelmemektedir. Cobliner (1988) modern kolej kesiminin seksüel alışkanlıklarını inceledi ve karşıt cins sevgililer arasında seksüel ilişkinin "nadiren, olay kabilinden, bağlılık olmaksızın görülmesinin ve bununla beraber her iki sevgilinin hassas, romantik duyguları ve yakınlık kurmayı kontrol altında tutma amacına yönelik maksatlı bir çabanın varolmasının" az görülür bir şey olmadığını not etti. (s. 99). Şahsen yapılan görüşmeler gösterdi ki maksada yönelik ve önceden tasarlanmış sevgi sınırlamaları, buna maruz kalan öğrencileri iki tür psikiyatrik rahatsızlığa, şahsiyetsizleşmeye ve gerçek dışına çıkmaya itmektedir. Cinsel birleşme, toplumsallaşabilme imkânını artırıcı olmaktan çok, "süregen sevgi bağının ve devamlılık duygusunun bir engeli ve dizginleyicisi olarak işlev görmektedir" (s. 99). Daha sonraki bir zamanda evlilik müddetince çiftler arasındaki

sevgi bağıını gevşeten bu boyut bilinmemektedir. Öyle görünmektedir ki birkaç kişi ile yapılan cinsel ilişki, evlilik sonrasında sadece bir kişi ile yapılan cinsel ilişkinin daha az tatmin edici olmasına neden olabilmektedir.

Papazların yardımı olmaksızın birlikte yaşayan eşler sıklıkla birbirine karşı sevgi beslemekte ve bağlılık olmakta ya da gelecekte ortaya çıkacağını ummaktadırlar. Bazıları son söz verilmeden önce, uygun olup olmadıklarını görmek için birbirlerinin “huyunu-suyunu öğrenmek”tedirler. Fakat bunlar, evlilik öncesinde birlikte yaşamayan çiftlerden daha az evli olarak kalmaktadırlar (*Medical Aspects of Human Sexuality*, 1990). Bu durum, evliliğin anlamı hususunda çiftlerin daha az yüceltilmiş görüşlere sahip olma eğiliminde oldukları gerçeğine uygun olarak birlikte yaşamlarına fazla mal edilmemektedir. Eğer iki kişi evlenmesizin aynı yatağı paylaşabiliyorlarsa bu durumda evlilik geleneksel olarak taşıdığı anlamın büyük bir kısmını kaybedecektir.

Gençlik çağındaki çıkma (dating) davranışı genellikle dördüncü, yani el ele tutuşma basamağında başlar. İlgi duyulan eğlence partilerinde birbirinin çekicilikleri dikkat çeker, göz teması kurulur ve telefonda sonu gelmez konuşmalar yapılır. El ele tutuşma, kol kola girme ve iyi geceler öpücükleriyle birlikte artık fiziksel temas başlar. Beyaz ve siyah ergenlerin cinsel davranışları ile ilgili iki yıl süren bir araştırmada Smith ve Udry (1985) beyaz ergenlerin ilk cinsel ilişki deneyimleri öncesinde belli bir süre cinsel ilişkiye dönük olmayan önceden tahmin edilebilen davranışlar dizisiyle meşgul olduklarını keşfetmişlerdir. Bu davranışlar dizisi, öpme, kucaklayıp okşama, sevişme ve cinsel birleşme şeklinde bir sıra takip etmektedir. Akranları tarafından bekarete sahip olmama şartıyla kabul edilen siyah ergenler, doğrudan sevişerek cinsel ilişkiye girme eğilimindedirler. Araştırmanın başlangıcında bekarete sahip ergenler içinde siyah erkeklerin %67.9'u ve beyaz erkeklerin %30.7'si iki yıl sonra artık bekaret sahibi değildiler. Bu oran siyah kadınlarda %41 ve beyaz kadınlarda %23.8 idi. Smith ve Udry “cinsel birleşme mekanizmalarının yerine geçen veya onu erteleyen birleşmeye dönük olmayan cinsel davranışların rolünün tam olarak anlaşılması gerektiğine” işaret etmekteydiler (s. 1203).

Flört Yaşı ve Evlilik Öncesi Cinsel İlişkiyi Geciktirme

Çoğu kültürlerde anne babalar, çocukları için “çıkma” davranışının başladığı belli bir yaş anlayışına sahiptirler. Bu anlayış çocuğun, bilhassa kız çocuğunun korunması arzusundan kaynaklanmaktadır. Aileler, karşıt cinsten iki gencin belli bir süreye yayılmış yalnız kalma davranışları ne kadar erken dönemde ortaya çıkarsa o kadar yakın zamanda cinsel ilişki meydana gelmekte olduğunu farkındadırlar. Gruplar içinde gençleri korumanın ve bir şaperon* temin etmenin anlaşılır nedeni vardır. Miller, McCoy ve Olson (1986), yaşları ondört ile ondokuz arasında 790 öğrencinin çıkmaya başladıkları yaşı ve cinsel tutum ve davranışlarını sınıdılar. Katılanların 2/3'ü kız ve yarısından fazlası da Mormon** idi. Mormonlar onaltı yaşında çıkmaya başlamayı meşru kabul etmişler ve bunu adet haline

* Şaperon: Genç kız veya kadına himaye maksadıyla refakat eden kimse.

** 1830 yılında Birleşik Devletlerde Joseph Smith tarafından kurulan Mormon kilisesinin bir üyesi.

getirmişlerdir. Miller, McCoy ve Olson, bir genç kızın ne kadar erken yaşta çıkmaya başlarsa o kadar büyük ihtimalle liseyi bitirmeden önce cinsel ilişkiye girdiklerini tespit etmişlerdir. Aynı araştırmacılar tarafından yapılan 2400 genç üzerinde yapılan ve *Christian Parenting Today*'de rapor edilen daha kapsamlı bir araştırmada, 12 yaşında çıkmaya başlayan kızların %91'i mezun olmadan önce cinsel ilişkide bulunmuşlardır. Bu oranlar 14 yaşında çıkmaya başlayanlarda %53 ve 16 yaşında çıkmaya başlayanlarda %20 olmuştur (Steppard, 1989).

Cinsel Eğitim Fayda Verir mi?

Gerçekten bu soruya cevap bulma çabası içinde olan yüzlerce çalışma yapıldı. Bu çabalarda yahut programlarda o kadar çok değişkenler var ki hiçbir kesin cevap verilememiştir. Bilginin verildiği yer –ev, okul ya da kilise; çocuğun veya gencin bilgiyi alma yaşı –erinlik öncesi, erinlikte veya erinlik sonrası; bilgiyi veren kişi –aile, kardeş, akranlar, öğretmenler, din görevlisi, kilise içindeki gençlik çalışmacısı; bilgiyi alacak olan şahsın karakteri –zayıf rol örneği, iyi rol örneği; ve verilen bilginin mahiyeti –teknik detaylar, muhtemel sonuçlar, doğum kontrolü, değerler, sorumluluk gibi hususları da kapsayacak şekilde değişkenleri ayırmak gerekmektedir.

Bush idaresinde Ulusal İlaç Kontrol Politikası Daire Başkanı ve Reagan yönetimi döneminde eski Eğitim Bakanı olan William Bennett (1988), cinsel eğitimin karakterle ilgili olduğunu ve doğru ve yanlış meselelerinin herhangi bir cinsel eğitim faaliyetinin ortasında yer alması gerektiğini ifade eder. Çocuklara cinsel duygularına hakim olması öğretilmeli, cinsel ilişkinin basit bir fiziksel eylem olmadığı ve bunun evlilik süresi içinde ortaya çıkması gerektiği kavratılmalıdır. Anne babalar ve diğer yetişkinler, dostlar gibi hoş kabul görmüş; öğretmen ise inançlarını ifade eden ve onlarla yaşayan iyi karaktere sahip bir şahıs olmalıdır.

Kaçınmayı Özendiren Cinsel Eğitim Programları

James Dobson (1990) cinsel ilişkinin evliliğe kadar ertelenmesi gerektiği fikrine katılır. Bunun için o, “Aile Değerleri ve Cinsel Eğitim” başlıklı değerler temeline dayalı bir öğretim programı geliştirdi. Bu program *Focus on the Family*'den elde edilebilir. Diğer kaynak Linda Berne ve Pamela Wild (1988) tarafından yapılan *Ergen Cinsel Davranışı: Bir Önderin Gençlikle İlgili Pratik Stratejiler Kaynağı* adlı çalışmadır. Onlar da “cinsel ilişkiden uzak durmanın ortaokul ve lise dönemi gençler için en iyi cinsel egzersiz olduğuna ve bu yaş grubu için diğer herhangi bir cinsel davranışın dikkatli bir şekilde sunulması gerektiğine inanırlar”(s. 5). Kaçınma hakkındaki bu birlik, kaçınan olmakla neyin amaçlandığı; bütün yetişkinlerin bazen kaçınan olmaları gerektiği, “aşık olma”nın niçin cinsel yakınlığın zayıf bir standardı olduğu ve cinsel ilişkiden uzak durarak AIDS'den sakınma gibi hususları kapsamaktadır. Cinselliğe aşırı hoşgörülü bir dünyada nasıl “hayır” denileceği konusunda rol-oyunu (piyes) da verildi. Amerikan Sağlık Beden Eğitimi Eğlence ve Dans Birliği'nden temin edilebilecek olan bu kaynak kitabın sponsorluğu Sağlık Eğitimini Geliştirme Kurumu tarafından yapıldı. Cinsel perhizin özendirilmesi gerektiğine inanan gençlik önderleri için diğer bir program Josh McDowell ve Dick Day (1987) tarafından yapılan *Niçin Beklemeli?* isimli çalışmadır. Materyaller Josh McDowell Papazlığından temin edilebilir. Bu materyaller, gençlik gruplarına gösterilen bir film ve papazlara ve gençlik

çalışmacılarına yardım mahiyetinde hazırlanan yazılı bilgiden oluşmaktadır. *Christianity Today*'in yönetici editörü olan Harold Smith (1987), kiliseler için ahlâki ve manevi bir temel sağlama ve Hristiyan anne babalar için cinsel eğitime “hayır de”me hususunda ısrar etme zamanının geldiğine inanmaktadır. Eğer çocuklar ve ergenler, içinde geleneksel anne baba tutumlarının taşındığı ve itaat beklentisinin aşılması olduğu sağlam ve bozulmamış ailelerden gelmişlerse, bu durumda “sadece hayır de” programları yeterli olabilir. Ayrıca eğer bütün gençler hayatlarında İlâhî iradeye uygun hareket eder ve iffeti de bu iradenin bir parçası olarak düşünürlerse o zaman böyle bir düşüncenin teşvik edilmesi sağlanabilir. Henüz cinsel ilişkiye girmemiş genç ergenler için yapılacak uzak durma programı doğru bir yaklaşım olabilir. Karar verme becerisinin eğitimi için en iyi zaman onlara ihtiyaç duyulmasından öncedir.

Bununla beraber, cinsel ilişkiden kaçınmaya dayalı bir program, halen cinsel faaliyetlerle meşgul olan gençler için daha az etkili olacaktır. Bunlar daha çok tek ana-babalı*, -özellikle çocuklara bakan bu anne ya da babanın flört ettiği-ailelerden gelen gençlerdir. (Peterson, 1985). Erken cinsel deneyime sahip ergenler daha çok sosyo-ekonomik düzeyi düşük, dine ilgisi az ve eğitim düzeyi yetersiz ailelerden gelen siyahlar arasından çıkmaktadır (Forste ve Heaton, 1988). Heavy metal türü müzik tercih etme de evlilik öncesi cinsel ilişkiyi onaylama tavrıyla ilişkili bulunmuştur (Landers, 1988, Temmuz). Yine de, cinsel yönden aktif gençler her tip aile içinde bulunabilmektedirler. Bu gençlere ulaşmayı arzu eden dinî cemaatler, erken cinsel deneyimin olumsuz sonuçlarını en aza indirecek bilgileri içeren etkili bir cinsel eğitim programı bulabilirler. Gençlik önderleri de, gençlerin cinsel davranışlarından kaynaklanan bir kriz yaşayan gençlere yardım etmek için istekli olmalıdırlar. Bazı ergenler için “sadece hayır de” tarzında bir program çok gecikmiş olacak ve o anda onların ihtiyaçlarına uygun düşmeyecektir.

1987 yılında yapılan bir Gallup anketi, ilkokullarda cinsel eğitimi onaylama hususunda keskin bir artışın olduğuna işaret etmiştir. Şöyle ki; ilkokullardaki cinsel eğitimi desteklediklerini ifade edenlerin oranı 1985’de %52 iken 1987 anket sonuçlarında %71 olarak tespit edilmiştir. Önceden olduğu gibi, kadınlar, her iki cinsten genç yetişkinler ve koleje devam eden kişiler daha çok onaylayan olmuşlardı. Ankete katılanların %71’i AIDS hakkındaki tartışmaları da içine alacak şekilde cinsel eğitimden yana tercih bildirmişler ve %69’u kondom reklamlarının televizyonda yayınlanması gerektiğini ifade etmişlerdir (*Gallup Report*, 1987, Mart). Bunun, dördüncü sınıftan sekizinci sınıfa kadarki cinsel eğitim olduğu hesaba katılırsa, pek çok Amerikalının, cinsel eğitim programlarının kaçınan olmayı teşvik etmenin çok ötesini içermesi gerektiğine inandıkları açık bir şekilde görülür. Pek çok insan cinsel bilgilerin aile ve dinî organizasyonlar tarafından verilmesini tercih etmektedirler; fakat, eğer çocuklar ve gençler evde ya da kilisede yeterli bilgi almıyorlarsa bu durumda sorumluluğu okullar üstlenmek durumundadırlar.

---

* Tek ana-babalı aile: (single parent household): Genellikle ölüm, boşanma, ayrılma ya da terketme sonucu ortaya çıkan sadece anne veya sadece baba ile birlikte bir ya da daha fazla çocuğun bulunduğu aile birimi.

Sorumlu Karar Vermeyi Teşvik Eden Cinsel Eğitim Programları

Ergenler, arkadaş seçme, çıkma, fiziksel temas ve seks, doğum kontrolü, gebelik ve cinsel yolla bulaşan hastalıklardan korunma gibi konularda birtakım kararlarla yüzyüze gelirler. İlkgençlik ve gençlik çağındakiler için pratiğe dönük bir kitap olarak hazırlanan *Take Charge of Your Life (Hayatı Omuzlamak)* (1988), California Eyaleti Sağlık Hizmetleri Bölümü tarafından finanse edildi ve bu sorunlarla ilgilenen Kurtuluş Ordusu tarafından kullanıldı. Bu kitap, özsaygının inşası ve ortaya konulması gereken seçenekler arasında düşünme üzerinde odaklanmaktadır. Gençler cevaplarını başkalarıyla paylaşmak isteyebilir veya istemeyebilirler, fakat yaptıklarının nedenini düşündükleri gibi hissettiklerinin nedenini de düşünmeye ve kararlarının sonuçlarını gözönünde bulundurmaya teşvik edilmektedirler. Diğer bir kaynak, Verne Becker (1988) tarafından hazırlanan ve InterVarsity Press tarafından dağıtılan *Safe Sex (Güvenli Cinsel İlişki)* adlı bir kitapçıktır. Bu kitapçıkta, aşağıdaki türde bazı sorular yer almaktadır: “Hamile kalmaktan nasıl kaçınabilirim?” “Başka biriyle yatmak ne zaman doğru olur?” “Kendimi AIDS ve diğer cinsel yolla bulaşan hastalıklardan nasıl koruyabilirim?” “Arkadaşım ile cinsel ilişki neticesinde ortaya çıkabilecek talihsiz ve istenmeyen herhangi bir durumda yasal olarak yeteri kadar korunmuş muyum?” Becker, bütünüyle güvenli cinsel ilişkinin –fiziksel, emosyonel ve ruhî açıdan- “seven, kendini adanmış ve inançlı bir evlilik” içinde ortaya çıkacağını açık bir şekilde göstermiştir (s. 30). Bu, Hristiyanların cinsellikle ilgili görüşüdür ve Kitab-ı Mukaddes’in öğrettiği şeydir. Bununla beraber, günümüz gençleri tarafından pek çok soru sorulmakta ve bu sorular cevaplandırılmayı beklemektedir. *Güvenli Cinsel İlişki* bir program sunmaz fakat dinî bir toplum içindeki ergenlere dağıtılması faydalı olabilir.

OCTOPUS, gençler ve anne babalar için kilise temelli bir cinsel eğitim programı olan Open Communication Regarding Teenagers Or Parents Understanding of Sexuality (Gençlerin yahut Anne Babaların Cinsellik Anlayışlarıyla İlgili Serbest İletişim)’nin başharfleri alınarak kısaltılmış şeklidir. Bu programın amacı, dinî bir ortam içerisinde aile tartışmaları ile ilgili bir forum düzenlemek, gerçeklere dayalı bilgi sağlamak, iletişim becerilerini artırmak ve karar verme kabiliyetlerini geliştirmektir. Hemşireler, sağlık eğitimcileri, danışmanlar, papazlar ve diyaloga ilgi duyan kilise üyeleri de dahil, anne babaları çocuklarının ilk cinsel eğitimcileri olmak üzere eğitmek ana hedef olmaktadır. Program, ahlâk hakkındaki günümüz anlayışına ve din görevlisinin bakış açısına uyacak tarzda esnekler. Program tasarımı haline getirildikten sonra kilise yönetim kurulu tarafından onaylandı, kilise bülteninde ilan edildi ve yürürlüğe konuldu. Bu “aile ayı” ile aynı zamana denk düşebilmektedir (Jacknik, Isberner, Gumerman, Hayworth ve Braunling-McMorrow, 1984).

Karar Verme Süreci Modeli (Maskay ve Juhasz, 1983), cinsel kararlarla ilgili problemleri ve soruları olan gençlerle etkileşime giren anne babalar, danışmanlar, öğretmenler ve diğerleri için bir taslak sunmaktadır. Bu model, verilecek kararı saptama, gerekli oluşu sebebini belirleme, eylem için alternatif

seçenekleri gözden geçirme, bilgiyi analiz etme ve olumlu ve olumsuz sonuçları önceden düşünme, değişik seçeneklerin çekici yanlarını değerlendirme, davranışların uygulanabilirliğini kestirme ve eylem için bir sonuç üzerinde karar verme aşamalarını içeren yedi basamaklı bir süreçten oluşmaktadır. Meselâ; temel bir karar, cinsel ilişkiye girme ya da girmeme hususudur. Eğer cevap olumlu ise bu durumda çocuk sahibi olup olmama, doğum kontrolü yapıp yapmama, eğer hamile ise çocuğu doğurma ya da düşük yapma, eğer çocuk doğrulduysa ona bakma ya da evlat edinmek isteyenlere bırakma, her iki durumda da evli olarak kalma ya da yalnız yaşama gibi diğer hususlarda karar vermek gerekecektir. Bu tür soruların ortaya çıkması ergene, bir kararlar zincirinin tek bir cinsel ilişkiyle ilgili davranışın ardından gelebileceğini gösterir. Cinsel bakımdan yakınlık kurma, bir kişinin muhtemel davranış şubelerinden geçerek düşünmeksizin yaptığı bir şey değildir.

Bu programlar, kilise veya mabet içindeki din görevlilerinin kullanabileceği pek çok programdan sadece birer numunedir. Sayı ve tür, sorumluluk altındaki öğretmen ve danışmanları yönlendirmesi kadar bu grup içindeki gençlerin ihtiyaçlarına da uygun düşecek ve bulunması güç olmayacak kadardır. Ergenler o kadar çok etki bombardımanına tutulmaktadır ki, dinî önderlerin, gençler ve toplum açısından kötü sonuçlara yol açan bu etkilerin karşısında durmaları yanında en uygun olan bu kararları güçlendirmek için kendi üzerlerine düşeni yapmaları önem arz etmektedir.

Bir İyimserlik İfadesi

Ergenlerin risk altında olduğunu vurgulamak ve iffetli bir yaşam süren ergenlerin var olduğunu unutmak kolay bir yoldur. Fakat ahlâklı olma sadece geçmiş nesillere mahsus bir özellik değildir. 2.046 kişilik yeniyetme grubu üzerinde yapılan *Seventeen* araştırmasında (Chace, 1989) kaydedildiği üzere, yeniyetmelerin %24'ü onbeş yaşına, %60'ı onsekiz yaşına kadar cinsel ilişkiye girmiş olmaktadır. Bu şu anlama gelmektedir: Onbeş yaşına kadar %76'sı, onsekiz yaşına kadar %40'ı hâlâ bekaretini korumaktadır.

Cesaret verici başka işaretler de bulunmaktadır. Günümüzde ergenler anne babalarına onur vermekte, onların %82'si ailelerine çok şey borçlu olduklarını ifade etmektedirler (Chace, 1989). Gençler, yirmi yaşlarının ortalarında evlenmek ve çocuk sahibi olmak istemektedirler. Ayrıca, %92'si Amerika'nın sorunları olduğunu kabul etmesine rağmen Amerika'nın aslında iyi bir ülke olduğuna inanmaktadırlar.

Erkekler ve kadınlar arasında daha geniş çerçevede bir eşitliğe yönelim sözkonusudur. Gençlerin çoğu, bir kadın başkana oy verebileceklerini ifade etmişlerdir. Erkekler kadar kızlar da ev dışında çalışmayı ümit etmektedir. Eğer bir erkek, bir mesleğe ve bir aileye sahip olabiliyorsa, bir kadın da bir mesleğe ve bir aileye sahip olabilir. Kızların %28'i, çocukları küçükken çalışmamayı tercih edebileceklerini söylemelerine karşın, kızların %4'ü ve erkeklerin %1'i tamgün ev işleri yapmak istemektedirler.

Kendilerinden önce gelen her nesil gibi, bugünün gençleri de dünyayı daha iyi bir yer yapmayı ümit etmektedirler. Gençlerin %85'i Allah'a inanmakta ve çoğu Allah'a inanmanın gelecekte ümitvar olmada kendilerine yardım edeceğini ifade

etmektedirler (Chace, 1989). Ahlâkî alandaki ilerleme ve hızlı teknolojik değişikliklerle karşılaştırıldığında, cinsel sorumluluk hususunda salyangoz hızıyla hareket ediyor görünmesine rağmen, yine de eğer genç nesil geleceğe ümitle bakabiliyorsa eski nesil onların bu iyimserliğini daha iyi paylaşacaktır. Dinî toplum içindeki gençlik din görevlisi, ergenlerin dünyayı daha iyi bir yer yapma yönündeki isteklerini gerçekleştirmelerinde onlara yardım etme hususunda son derece etkileyici bir göreve sahip bulunmaktadır. Gençlere, ihtiyaç duydukları cesaret ve destek verildiği takdirde bu mümkün olabilecektir. Ergenlere, Allah'ın her bir kimseyi koruduğu ve her yaşam için bir planı olduğunu anlatarak, mana ve metanet eksikliği hissedildiği bir dünyada ihtiyaç duyulan amaç ve istikrara onların sahip olmalarına yardım edilecektir. Bu aşırı iyimserlik, kilise içinde veya diğer dinî ortamlarda gençlerle çalışan herkesin, günümüz gençliğine din hizmetleri sunmada kendi görevlerini yerine getirmek için yapacak çok şey bulabileceği bu denli bir enginlikten kaynaklanmaktadır.

KAYNAKLAR

- Adler, J., Katz, S., and Jackson, T. (1985, March 25). A teen-pregnancy epidemic. *Newsweek*, p. 90.
- Anderson, T. (1988, November 23). Schools plant seeds to cultivate kids with character. *USA Today*, Sec. D., p. 6.
- Bandura, A. (1965). Influence of model's reinforcement contingencies on the acquisition of imitative responses. *Journal of Personality and Social Psychology*, *1*, 589-595.
- Bebeau, M. J., and Brabeck, M. M. (1987). Integrating care and justice issues in professional moral education: A gender perspective. *The Journal of Moral Education*, *16*, 189-203.
- Becker, V. (1988). *Safe sex*. Downers Grove, Ill.: InterVarsity Press.
- Bennett, W. J. (1988). Sex and the education of our children. *Curriculum Review*, *27*(3), 7-12.
- Berne, L. A., and Wild, P. (1988). *Teen sexual behavior: A leader's resource of practical strategies with youth*. Reston, Va.: American Alliance for Health, Physical Education, Recreation and Dance.
- Billy, J. O. G., and Udry, J. R. (1985). The influence of male and female best friends on adolescent sexual behavior. *Adolescence*, *20*, 21-32.
- Blizard, R. A. (1982). *The relationships between three dimensions of religious belief and moral development* (Doctoral dissertation. California School of Professional Psychology, 1980). *Dissertation Abstracts International*, *43*, 271 B.
- Chace, S. (1989, October). My generation. *Seventeen*, pp. 99-106.
- Cistone, D. F. (1980). *Levels of moral reasoning compared with demographic data among teachers, administrators, and pupil personnel employees enrolled in graduate schools* (Doctoral dissertation, University of Southern California, 1980). *Dissertation Abstracts International*, *41*, 237A.
- Clouse, B. (1973). Attitudes of college students as a function of sex, politics, and religion. *Journal of College Student Personnel*, *14*, 260-264.
- Clouse, B. (1985a). *Moral development: Perspectives in psychology and Christian belief*. Grand Rapids Mich.: Baker Book House.
- Clouse, B. (1985b). Moral reasoning and Christian faith. *Journal of Psychology and Theology* *13* 190-198.
- Clouse, B. (1986). Church conflict and moral stages: A Kohlbergian interpretation. *Journal of Psychology and Christianity*. *5*, 14-19.
- Cobliner, W. G. (1988). The exclusion of intimacy in the sexuality of the contemporary college-age population. *Adolescence*, *23*, 99-113.
- Coles, R. (1986). *The moral life of children*. Boston: Atlantic Monthly Press.
- Coles, R., and Genevie, L. (1990, March). The moral life of America's school children. *Teacher Magazine*, pp. 43-49.
- Davids, L. (1982). Ethnic identity, religiosity, and youthful deviance: The Toronto computer dating project-1979. *Adolescence*, *17*, 673-684.
- DiGiacomo, J. J. (1979). Ten years as moral educator in a Catholic high school. In T. C. Hennessy (Ed.), *Value/moral education: Schools and teachers* (pp. 51-71). New York: Paulist Press.

- Dirks, D. H. (1988). Moral development in Christian higher education. *Journal of Psychology and Theology* 16, 324-331.
- Dobson, J. C. (1990, April). A promise with a ring to it. *Focus on the Family*, pp. 1-4.
- Duska, R., and Whelan, M. (1975). *Moral development: A guide to Piaget and Kohlberg*. New York: Paulist Press.
- Duvall, E. M. (1971). *Family development*. Philadelphia: Lippincott.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity, youth and crisis*. New York: W. W. Norton.
- Ernsberger, D. J., and Manaster, G. J. (1981). Moral development, intrinsic/extrinsic religious orientation and denominational teachings. *Genetic Psychology Monographs*, 104, 23-41.
- Fodor, E. M. (1972). Delinquency and susceptibility to social influence among adolescents as a function of level of moral development. *Journal of Social Psychology*, 86, 257-260.
- Forste, R. T., and Heaton, T. B. (1988). Initiation of sexual activity among female adolescents. *Youth and Society*, 19, 250-268.
- Freud, S. (1949). *A general introduction to psychoanalysis* (J. Riviere, Trans.). New York: W. W. Norton. (Original work published 1913)
- Gallup Report. (1987, March). Sex education grades 4-8 soars in public acceptance. Report No. 258, p. 19.
- Gallup Report. (1987, August). More today than in 1985 say premarital sex is wrong. Report No. 263, p. 20.
- Getz, I. (1984). The relation of moral reasoning and religion: A review of the literature. *Counseling and Values*, 28, 94-116.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Godin, A. (1971). Some developmental tasks in Christian education. In M. P. Strommen (Ed.), *Research on religious development*. New York: Hawthorne.
- Haan, N., Smith, M. B., and Block, J. (1988). Moral reasoning in young adults: Political-social behavior, family background, and personality correlates. *Journal of Personality and Social Psychology*, 10, 183-201.
- Hamburg, D. A., and Takanishi, R. (1989). The critical transition of adolescence. *American Psychologist*, 44, 825-827.
- Harris, A. T. (1981). *A study of the relationship between stages of moral development and the religious factors of knowledge, belief and practice in Catholic high school adolescents* (Doctoral dissertation, University of Oregon, 1981). *Dissertation Abstracts International*, 42, 638A.
- Havinghurst, R. J. (1953). *Developmental tasks and education*. New York: Longmans, Green.
- Hellmich, N. (1986, May 19). Those adolescent years are a turbulent period. *USA Today*, Sec. D, p. 5.
- Hellmich, N. (1990, February 1). Cheating, sex and kid's scruples. *USA Today*, Sec. D, p. 1.
- Hersch, R., Paolitto, D., and Reimer, J. (1979). *Promoting moral growth from Piaget to Kohlberg*. New York: Longman.

- Hill, C. I. (1986). A developmental perspective on adolescent "rebellion" in the church. *Journal of Psychology and Theology*, *14*, 306-31 B.
- Humanist Manifesto II. (1980). *The Humanist*, *40* (5), 5-10.
- Jacknik, M., Isberner, F., Gumerman, S., Hayworth, R., and Braunling-McMorrow, D. (1984). OCTOPUS-A church-based sex education program for teens and parents. *Adolescence*, *19*, 757-783.
- Jackson, A. W., and Hornbeck, D. W. (1989). Educating young adolescents. *American Psychologist*, *44*, 831-836.
- Jensen, L., Newell, R. J., and Holman, T. (1990). Sexual behavior, church attendance, and permissive beliefs among unmarried young men and women. *Journal for the Scientific Study of Religion*, *29*: 113-117.
- Joy, D. M. (1983). Kohlberg revisited: A supra-naturalist speaks his mind. In D. M. Joy (Ed.) *Moral development foundations* (pp. 37-62). Nashville, Tenn.: Abingdon Press.
- Joy, D. M. (1985). *Bonding: Relationships in the image of God*. Waco, Tex.: Word Books.
- Keasey, C. B. (1975). Implicators of cognitive development for moral reasoning. In D. J. DePalma and J. M. Foley (Eds.), *Moral development: Current theory and research* (pp. 39-56). Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum.
- Kohlberg, L. (1964). Development of moral character and moral ideology. In M. L. Hoffman and L. W. Hoffman (Eds.), *Review of child development research* (Vol. 1, pp. 383-431). New York: Russell Sage Foundation.
- Kohlberg, L. (1967). Moral and religious education and the public schools: A developmental view. In T. R. Sizer (Ed.), *Religion and public education* (pp. 164-183). Boston: Houghton Mifflin.
- Kohlberg, L. (1973a). Implications of developmental psychology for education: Examples from moral education. *Educational Psychologist*, *10*, 2-14.
- Kohlberg, L. (1973b). Stages of aging in moral development-some speculations. *The Gerontologist*, *13*, 497-502.
- Kohlberg, L. (1978). The cognitive-developmental approach to moral education. In P. Scharf (Ed.), *Readings in moral education* (pp. 36-51). Minneapolis: Winston Press.
- Kohlberg, L. (1981). *Essays on moral development: The philosophy of moral development*. (Vol. 1). New York: Harper & Row.
- Kohlberg, L. (1984). *Essays on moral development: The psychology of moral development*. (Vol. 2). New York: Harper & Row.
- Kohlberg, L., Levine, C., and Hewer, A. (1983). *Moral stages: A current formulation and a response to critics*. New York: Karger.
- Kohlberg and Simon: An exchange of opinion. (1972). *Learning*, *1* (2), 19.
- Landers, S. (1988, July). Sex, drugs 'n' rock: Relation not causal. *The American Psychological Monitor*, p. 40.
- Landers, S. (1988, November). Survey verifies teen risk-taking. *The American Psychological Monitor*, p. 30.
- Landers, S. (1990, April). Sex, condom use up among teenage boys. *The American Psychological Monitor*, p. 25.

- Lawrence, J. A. (1979). *The component procedures of moral judgment-making* (Doctoral dissertation, University of Minnesota, 1978). *Dissertation Abstracts International*, 40, 896B.
- Leming, J. S. (1981). Curricular effectiveness in moral/values education: A review of research. *Journal of Moral Education*, 10, 147-164.
- Lickona, T. (1983). *Raising good children*. New York: Bantam Books.
- Mahoney, E. R. (1980). Religiosity and sexual behavior among heterosexual college students. *Journal of Sex Research*, 16, 97-113.
- Marcia, J. E. (1977). Ego identity status: Relationship to change in self-esteem, "general maladjustment," and authoritarianism. *Journal of Personality*, 35, 119-133.
- Marcia, J. E. (1980). Identity in adolescence. In J. Adelson (Ed.), *Handbook of adolescent psychology* (pp. 159-187). New York: John Wiley.
- Maskay, M. H., and Juhasz, A. M. (1983). The decision-making process model: Design and use for adolescent sexual decisions. *Family Relations*, 32, 11-16.
- Maslow, A. H. (1970). *Motivation and personality* (2nd ed.). New York: Harper & Row.
- McCormick, N., Izzo, A., and Folcik, J. (1985). Adolescents' values, sexuality, and contraception in a rural New York county. *Adolescence*, 20, 385-395.
- McDowell, L., and Day, D. (1987). *Why wait? What you need to know about teen sexuality crisis*. San Bernardino, Calif.: Here's Life Publishers.
- McGeorge, C. (1976). Some correlates of principled moral thinking in young adults. *Journal of Moral Education*, 5, 265-273.
- Meade, J. (1990, March). The wallpaper factor. *Teacher Magazine*, p. 47. *Medical Aspects of Sexuality* (1990, January). "Trial marriage" no guarantee of marital success, p. 23.
- Medora, N., and Woodward, J. C. (1982). Premarital sexual opinions of undergraduate students at a midwestern university. *Adolescence*, 17, 213-224.
- Miller, B. C., McCoy, J. K., and Olson, T. D. (1986). Dating age and stage as correlates of adolescent sexual attitudes and behavior. *Journal of Adolescent Research*, 1, 361-371.
- Moore, M. E. (1980). *The differential effect of a church-related college environment and a state college or university environment on the moral development of self-described religious students* (Doctoral Dissertation, University of Virginia, 1979). *Dissertation Abstracts International*, 40, 4901A.
- Moran, T. (1988). *Moral development and moral action: A study of youthful offenders* (Doctoral dissertation, University of British Columbia, 1988). *Dissertation Abstracts International*, 49, 3666A.
- Morris, D. (1971). *Intimate Behaviour*. New York: Random House.
- Motet, D. (1978). Kohlberg's theory of moral development and Christian faith. *Journal of Psychology and Theology*, 6, 18-21.
- Newcomer, S. F., Udry, J. R., and Cameron, F. (1983). Adolescent sexual behavior and popularity. *Adolescence*, 18, 515-522.
- O'Gorman, T. P. (1979). *An investigation of moral judgment and religious knowledge scores of Catholic high school boys from Catholic and public schools* (Doctoral dissertation, Boston College, 1979). *Dissertation Abstracts International*, 40, 3365A.

- Orlofsky, J. L., Marcia, J. E., and Lesser, I. M. (1973). Ego Identity status and the intimacy vs. isolation crisis of young adulthood. *Journal of Personality and Social Psychology*, 27, 211-219.
- Peck, R. F., and Havinghurst, R. J. (1960). *The psychology of character development*. New York: John Wiley & Sons.
- Peterson, J. L., et al. (1985). *Starting early: The antecedents of early premarital intercourse*. Educational Resources Information, 36 p.
- Piaget, J. (1932). *The moral judgment of the child* (M. Gabain, Trans.). London: K. Paul, Trench, Trubner.
- Pressau, J. R. (1977). *I'm saved, you're saved-maybe*. Atlanta: John Knox Press.
- Research finds teen-age girls having sex sooner. (1990, February 7). *The Terre Haute Tribune*.
- Rest, J. R. (1980). The Defining Issues Test: A survey of research results. In L. Kuhmerker, M. Mentkowski, and V. L. Erickson (Eds.), *Evaluating moral development and evaluating educational programs that have a value dimension* (pp. 113-120). Schenectady, N.Y.: Character Research Press.
- Rest, J. R. (1986). *Moral development: Advances in research and theory*. New York: Praeger.
- Rogers, C. R. (1978). Some questions and challenges facing a humanistic psychology. In I. D. Welch, G. A. Tate, and F. Richards (Eds.), *Humanistic psychology: A Source Book*, (pp. 41-51). Buffalo, N.Y.: Prometheus Books.
- Rothman, G. R. (1980). The relationship between moral judgment and moral behavior. In M. Windmiller, N. Lambert, and E. Turiel (Eds.), *Moral development socialization* (pp. 107-127). Boston: Allyn & Bacon.
- Ruma, E., and Mosher, P. (1967). Relationship between moral judgment delinquent boys. *Journal of Abnormal Psychology*, 72, 122-127.
- Sanderson, S.K. (1974). *Religion, politics, and morality: An approach to religious and political belief systems and their relation through Kohlberg's cognitive-developmental theory of moral judgment* (Doctoral dissertation, University of Nebraska at Lincoln, 1973). *Dissertation Abstracts International*, 34, 6259B.
- Sapp, G. L., and Jones, L. (1986). Religious orientation and moral judgment. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 25, 208-214.
- Search Institute Source. (1989, July). What influences teenagers' decisions about sex? Vol. IV, Number 3, pp. 1-5.
- Sheppard, S. (1989, November/December). The case for chastity: 7 ways to help your teen save sex for marriage. *Christian Parenting Today*, pp. 67-71.
- Skinner, B. F. (1978). *Reflections on behaviorism and society*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall.
- Smith, E. A., and Udry, J. R. (1985). Coital and non-coital sexual behaviors of white and black adolescents. *American Journal of Public Health*, 75, 1200-1203.
- Smith, H. (1987, February). Saying no: Public officials concerned about teen pregnancy try a "new" approach to sex education. *Christianity Today*, pp. 12-13.
- Sprinthall, R. C., and Sprinthall, N. A. (1981). *Educational psychology: A developmental approach* (3rd ed.). Reading, Mass.: Addison-Wesley.
- Stengel, R. (1985, December 9). The missing-father myth. *Time*, p. 90.
- Stoop, D. A. (1980). *The Relation between religious education and the process of maturity through the developmental stages of moral judgments* (Doctoral

- dissertation, University of Southern California, 1979). *Dissertation Abstracts International*, 40, 3912A.
- Take charge of your life!* (1988). Salvation Army Booth Memorial Center. Santa Cruz, Calif.: Network Publications, 32 p.
- Thoma, S. I. (1984). *Estimating gender differences in the comprehension and preference of moral issues*. Unpublished manuscript. Minneapolis: University of Minnesota.
- Tryon, G., and Lilienthal, I. (1950). Developmental tasks: I. The concept and its importance. In *Fostering mental health in our schools*. Washington, D.C.: Association for Supervision and Curriculum Development, National Education Association.
- Vitz, P. (1983). The Kohlberg phenomenon. *Pastoral Renewal*, 7, 63-68.
- Walker, L. I., (1984). Sex differences in the development of moral reasoning: A critical review. *Child Development*.55. 677-691.
- Wallis, G. (1985, December 9). Children having children. *Time*. pp. 78-90.
- Watson, J. B. (1931). *Behaviorism*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Wolterstorff, N. (1980). *Educating for responsible action*. Grand Rapids, Mich.: Eerdmans.
- Woodroof, J. T. (1985). Premarital sexual behavior and religious adolescents. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 24, 343-366.
- Woodroof, J. T. (1986). Reference groups, religiosity, and premarital sexual behavior. *Journal for the Scientific Study of Religion*. 25, 436-460.
- Young, R. G. (1981). Values differentiation as stage transition: An expansion of Kohlbergian moral stages. *Journal of psychology and Theology*, 9, 164-174.
- Ziv, A. (1976). Measuring aspects of morality. *Journal of Moral Education*. 5, 189-201.